

Ο ΝΕΟΣ ΠΟΙΜΗΝ

ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΜΟΝΟΝ ΕΤΗΣΙΑ ΔΙΡ. ΟΘΩΜ. ΛΥΟ (2)

ΑΙΣΙΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΑΠΑΙΣΙΟΔΟΞΙΑ

ΕΚΤΟΣ ΚΑΙ ΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

(Συνέχεια εκ τοῦ 11 τεύχους)

Ὅτι ὁ κόσμος οὐδένα ἔχει ὠρισμένον σκοπόν, τοῦτο εἶναι ἡ γνώμη καὶ τοῦ Schopenhauer, τοῦ πνευματώδους καὶ ἄμα ἰδιοτρόπου ἐκείνου Γερμανοῦ φιλοσόφου (1788—1860), οὗτινος τὸ ὄνομα ἀπέβη συνώνυμον πρὸς κεκηρυγμένον ἀπαισιόδοξον. Ἐνῶ ὁμως ὁ Ἕλλην φιλόσοφος, καὶ οὐδένα διαβλεπων σκοπὸν τῆς παγκοσμίου ὑπάρξεως καὶ ζωῆς, οὐχ ἦγον εὐρίσκει καλὰ καὶ τέλεια πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἢ κοινοῦ λόγου ἔστω καὶ ἀσυνειδήτως ἐνεργούμενα, ἐξαιρεῖ δὲ τοῦ γενικοῦ κανόνος εἴτι παραμένει ἐν τῇ φύσει γυμνὸν τοῦ θεοῦ λόγου ἢ πράττεται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀφρόνως καὶ ἀλόγως, σφετέρησιν ἀνοίαις, τὸ ἀσκοπον τῆς παγκοσμίου ὑπάρξεως καὶ ζωῆς χρησιμεύει τῷ Schopenhauer ὡς ἰσχυρότατον ἔρεισμα ἧς ὑψηγείται ἀπαισιόδοξου κοσμοθεωρίας. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἕτερα φιλοσοφήματα, ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἢ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ χρησιμοποίη-

θέντα πρὸς ὑποστήριξιν αἰσιοδοξούσης κοσμοθεωρίας, ἔχρησάμευσάν αὐτῷ ὡς τόσαι ἀφορμαὶ καὶ βάσεις τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀντιλήψεως καὶ θεωρίας.

Φύσει καὶ θέσει, καὶ ἐκ πρώτῃμου γνωριμίας καὶ συνουκειώσεως μετὰ τῶν πάλαι παρὰ τοῖς Ἰουδοῖς ἐν ὁμοίῳ πνεύματι φιλοσοφηθέντων καὶ θεολογηθέντων, καὶ ἐξ ἰδίας ἰδιοσυγκρασίας ρέπων πρὸς τὸ ἐκλαμβάνειν τὰ πράγματα ἐπὶ τὸ χεῖρον καὶ οἶον χαιρεκάκως ἐξαίρειν τὰ τοῦ βίου ζοφερὰ καὶ τὰ τρωτὰ τῶν ἄλλων ἐισπούδασεν ὁ Schopenhauer νὰ διαμορφώσῃ καὶ ἀνάλογον κοσμοθεωρίαν, ἐκ διαμέτρου ἀντικειμένην τῇ τῶν πρὶν αἰσιοφρουσύῃ καὶ ἀναιρετικῇ τῆς ἐκείνων θεοδικίας καὶ κοσμοδικίας, ἔχουσαν μὲν τὸ εὐλογον καὶ εὐπρόσωπον ἀπὸ τῆς χύδην πραγματικότητος, ἐξεζητημένην ὅμως καὶ ἐστερημένην τῆς τῶν ἄλλων εὐρύτητος περὶ τὴν ἀντιλήψιν, καὶ πρὸς τῷ ἐπισφαλεῖ ἀφ' ὧν ὀρμάται ἀρχῶν καὶ βάσεων οὐδὲ ἐπὶ ἐσωτερικῇ συνοχῇ καὶ λογικῇ τῶν διανοημάτων ἀκολουθίᾳ διακρινομένην, ἠκιστα δὲ πάντων ἐπὶ συμφωνίᾳ τοῦ ἰδίου βίου πρὸς τὰς ἰδίας ἀρχάς.

Πανθεΐων κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἑλλητάς ὡς μόνον πραγματικὸν καὶ οὐσιῶδες ἀποδέχεται ὁ Schopenhauer τὴν ἀγνωστον μὲν ἄλλως καὶ ἀδιόγνωστον, νοουμένην ὁμῶς ὡς ἐνιαίαν καὶ ἀδιάκριτον ἀρχὴν καὶ ὑπόστασιν τοῦ παντός. Τοῦναντίον δὲ τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα ἐπὶ μέρους ὄντα δὲν ἔχουσιν ἰδίαν οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν, ἀλλ' εἶναι ἀπλᾶ φαινόμενα, ἐνεργήματα παροδικὰ ἢ ἐμφάσεις τῆς αὐτομάτου καὶ ἀσυνεδήτου ἐνεργείας τῆς μίας καὶ μόνης ἐκείνης ἀρχῆς. Τοιαύτη τις ἐκφανσις, καὶ δὴ ἡ ὑψίστη, εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ἐνῷ ἡ μία καὶ μόνη θεία ἐκείνη ἀρχή, ἢ ἄλλως ἀσυνειδήτως ὑπάρχουσα καὶ ἐνεργοῦσα, οἶονεῖ ἐνσυνειδητοῦται καὶ κατατατᾷ εἰς τὴν αὐτοσυνειδησίαν καὶ αὐτογνωσίαν ἐκείνην,

ἦτις, καίπερ νομιζομένη ὡς ἀνθρωπίνη, ὁμως κατ' οὐσίαν εἶναι θεία αὐτοσυνειδησία καὶ αὐτογνωσία, ὡς τοιαύτη δὲ παρέχει τῷ ἀνθρώπῳ τὸ δικαίωμα, ὡς μικρόκοσμος αὐτὸς ἢ μικρόθεος, ἐξ ἰδίων κρίνων περὶ τοῦ παντός ὡς τινος μακρὰνθρώπου, νὰ λάβῃ τινὰ ἔννοιαν περὶ τῆς φύσεως αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κόσμος εἶναι παρίστασις (ὁ κόσμος ὡς παράστασις), τοῦτέστι τὰ τοῦ κόσμου γνωρίζομεν μόνον ἐκ τῶν ἰδίων ἡμῶν παραυτάσεων, ἕκαστος δὲ ἀμέσως καὶ πρώτως γνωρίζει ἑαυτὸν ὄχι ὡς νοοῦντα, κατὰ τὴν συνήθη δόξαν, ἀλλὰ πρῶτον ὡς ὀρεγόμενον, ὡς ἐπιθυμοῦντα καὶ θέλοντα, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ὡς παριστάνοντα καὶ νοοῦντα, εὐλογον εἶναι τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν τῷ θεῷ ἢ τῷ παντί, ὅτι καὶ τούτου ἡ μόνη ἢ ἡ ἀρχουσα φύσις καὶ ἰδιότης εἶναι τὸ ὀρέγεσθαι καὶ θέλειν. Ἀντιδηλαδή τῆς κοινῶς παραδεδομένη νοησιαρχίας (intellectualism) κηρύσσεται ὁ Schopenhauer ὑπὲρ τῆς ἄλλης ἐκδοχῆς, τῆς λεγομένης βουλησιαρχίας (voluntarism), τῆς ἀποδιδοῦσης ἐν ταῖς ψυχικαῖς ἐνεργείαις τὰ πρωτεῖα εἰς τὸ ὀρεκτικὸν ἢ ἐπιθυμητικόν, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ψυχολογικοῦ τούτου ὀρεκτικισμοῦ ἢ θεληματισμοῦ ἀντιτάσσει εἰς τὸν μεταφυσικὸν παλλογισμὸν τοῦ Ἑγέλου (τὸ πᾶν λόγος) τὸν ἑαυτοῦ πανθεληματισμὸν. Τὸ πᾶν θέλησις, ὁ κόσμος ὡς θέλησις.

Εἶναι δὲ θέλησις ὁ κόσμος ὡς τε ὁλότης, κατὰ τὴν πρῶτην καὶ ἄλλως ἀνεξιχνίαστον αὐτοῦ ἀρχήν, καὶ κατὰ τὰς ἐπὶ μέρους ἐκφάνσεις αὐτοῦ, κατὰ πᾶν ὅ,τι φαίνεται ὡς ὑπάρχον ἐν αὐτῷ καὶ ἐνεργοῦν κατὰ πάσας τὰς βαθμίδας τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας καὶ κατὰ πάντα τὰ γένη καὶ εἶδη ἢ τὰς ἰδέας τῶν ὄντων, καὶ οὐ μόνον καθ' ἃς ἐμφαίνουσιν οἰασθήποτε δυνάμεις καὶ νόμους ἐνεργείας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν σωματικὴν καὶ ἔνυλον αὐτῶν ἐμφάνισιν, ὡς καὶ τῶν σωματίων αὐτῶν ἀποτελούντων ἐκφάνσεις τινὰς ἢ ἐξαιρτικαί

μενίσσεις τῶν ἀντιστοιχῶν ὁρμῶν καὶ τάσεων καὶ χρησιμεύοντων ὡς τόσων τρόπων καὶ ὀργάνων τῆς θέλησεως. Τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ σημασία τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγκεφάλου. Ἡ πρὸς τὸ νοεῖν καὶ γινώσκειν θέλησις παρεσκεύασεν αὐτὸν ὡς ὄργανον ἑαυτῆς, ὡς τινα δῶδα πρὸς φωτισμὸν ἑαυτῆς καὶ πρὸς ἐμπειρῶσκετον ἐπιτέλεσιν τῶν σκοπῶν αὐτῆς, οὐδὲ ὑπάρχει τις διαφορὰ μεταξύ τοῦ ὀργάνου καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, μεταξύ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τῆς νοήσεως. Ὁν τρόπον ὁ στόμαχος εἶναι θέλησις πρὸς πέψιν, οὕτω καὶ ὁ ἐγκέφαλος εἶναι θέλησις πρὸς γνώσιν, πᾶσα δὲ ἄλλη ἀντίληψις, πᾶσα ἄλλη ἐκδοχὴ τοῦ νοῦ καὶ τῆς νοήσεως ὡς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἄλλου τινὸς ψυχῆς, εἶναι ἀπλῆ μεταφορὰ τῶν μαθημάτων τῆς κατηχήσεως εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἔχει τι τὸ λογικῶς δυσκατάληπτον καὶ κατὰ Ἀριστοτέλην εἰπεῖν **φορτικὸν** ἢ ἀκράτος αὐτῆ ὑλιστικῆ διαβεβαίωσις παρὰ φιλοσόφῳ, ὅστις ἐξ ἀκράτου ἰδεαλισμοῦ ἢ ὑποκειμενισμοῦ ὁρμώμενος, πᾶν τὸ ὑλικὸν καὶ σωματικὸν ἐκήρυττεν ὡς ἐπενέργημα τῆς ἰδέας ἢ **ἐσωτερικῆς ἐνεργείας**, ὡς ἐξαντικειμένισιν τῆς θέλησεως. Οὐχ ἦτον δυσκατάληπτος εἶναι καὶ ἡ ἄλλη διαβεβαίωσις, ὅτι ἡ θέλησις ἀνήψεν ἑαυτῆς ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ δῶδά τινα πρὸς φωτισμὸν ἑαυτῆς, πρὸς ἐμφρονα ἐπιτέλεσιν ὧν ἔχει σκοπῶν, ἐνῷ ἄλλως κατὰ τὸν αὐτὸν φιλόσοφον ἡ παγκόσμιος ὑπαρξίς καὶ ζωὴ οὐδένα ἔχει σκοπὸν, ἢ δὲ εἰς ἀρχουσαν ιδιότητα καὶ φύσιν τοῦ θεοῦ καὶ παντὸς ἀνυψωθεῖσα θέλησις δὲν εἶναι τι ἄλλο εἰμὴ τυφλὴ τις φορὰ καὶ τάσις, ἀνήσυχος πόθος καὶ ἐφροσις καὶ ἐπιθυμία ἀσβεστος καὶ ἀκατάπαυστος, οὐδὲν γινώσκουσα ὄριον καὶ ἐν οὐδενὶ εὐρίσκουσα κόρον καὶ ἐπαναπαυομένη, ἀλλ' ἀδιακόπως φερομένη τε καὶ φέρουσα ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἕτερον. Εἶναι τοῦτο κατὰ Schopenhauer μειονέκτημα καὶ πληγὴ τῆς ὑπάρξεως καὶ ζωῆς, ἀποβαίνει δὲ τὸ κακὸν ἐτι χεῖρον, καθιστάμενον ἐνσυνείδητον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ συνίστησι τὴν μυριά-

τροπον ἀνθρωπίνην κακοδαιμονίαν, τὸ μέγα τοῦτο καὶ βαρύντοκον χρέος, ὅπερ ἅμα τῷ βίῳ συναπτόμενον ἐξοφλεῖται μόνον ἐν τῷ θανάτῳ, τῶν ἐν τῷ μέσῳ ἀνιῶν καὶ ἀδημονιῶν καὶ θλίψεων καὶ ἀγωνιῶν ἀποτελουσῶν τοὺς ἐπαχθεῖς τόκους αὐτοῦ. Διὸ καὶ ὀρθῶς ἐλέχθη ὅτι τὸ μὴ εἶναι κρεῖττον τοῦ εἶναι, καὶ ἐτι ὀρθότερον ὅτι τὸ ἀναισθητεῖν αἰρετώτερον τοῦ αἰσθησιν λαμβάνειν, πλέον δὲ ἢ μωροὶ καὶ τυφλοὶ, αὐτὸ τοῦτο ἀνόσιοι εἶναι οἱ εὐρίσκοντες καὶ κηρύττοντες τὸν κόσμον τοῦτον ὡς τῶν ἐνδεχομένων τὸν βέλτιστον. Εἶναι ὁ χειρίστος τῶν ἐνδεχομένων, εἶναι δὲ τοιοῦτος οὐ μόνον εὐδαιμονολογικῶς, ἀλλὰ καὶ ἠθικῶς, ἢ δὲ διαλαουμένη καὶ γενικῶς πιστευομένη περὶ τὰ ἦθη πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἀπάτη καὶ ψεῦδος. Ἡ ἀνθρωπότης καὶ ἔστι καὶ ἔσται οἷα ἦν καὶ πρότερον. Καὶ ἡ πολιτικὴ δὲ ἱστορία τῶν λαῶν δὲν εἶναι τι ἄλλο εἰμὴ μονότονος ἐπανάληψις τοῦ αὐτοῦ, κατ' οὐσίαν πράγματος. Ποικίλλουσι μόνον αἱ μορφαί. Δὲν ὑπάρχει πρόοδος οὐδὲ ἐν τῇ θρησκείᾳ, τῇ δημῶδει ταύτῃ ἐκδοχῇ καὶ λύσει τῶν προβλημάτων τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς μεταφυσικῆς. Ἡ νεωτάτη τῶν θρησκειῶν, ἡ μωαμεθανικὴ, εἶναι ἡ χειρίστη πασῶν, ὡς ἐχομένη αἰσιοδοξίας καὶ ἀφηρημένου θεϊσμοῦ, ἐνῷ ὁ βουδδισμὸς, μία τῶν ἀρχαιοτάτων θρησκειῶν, εἶναι ἡ καλλίστη, διὰ τὰ ἀντίθετα αὐτῆς δόγματι καὶ διδάγματα. Ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῷ χριστιανισμῷ κατὰ τινα καὶ προσοχῆς ἀξία, καὶ μάλιστα τὰ σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ παγκοσμίου κακοῦ καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀπαλλαγὴν, τὰ δόγματα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτημάτος, τῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἀπολυτρώσεως, καὶ αὐτὸ ἐτι τὸ μυστικὸν καὶ ἀσκητικὸν αὐτοῦ πνεῦμα, ὅσα δηλαδὴ δὲν εὐρίσκονται ἀπᾶδοντα τῇ ἰδίᾳ τοῦ φιλοσόφου κοσμοθεωρίᾳ καὶ φαίνονται αὐτῷ συνηγοροῦντα ὑπὲρ ἧς καὶ αὐτὸς γνωματεύει περὶ τῆς πηγῆς καὶ ρίζης τοῦ κακοῦ τοῦ παγκοσμίου καὶ περὶ τοῦ

τρόπου καὶ τῶν μέσων τῆς ἀπ' αὐτοῦ ἀπαλλαγῆς καὶ σωτηρίας.

Παρὰ πάντα ὅμως ταῦτα ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιζητούμενη σωτηρία πρότυπον καὶ ἰδεῶδες ἔχει οὐχὶ τὴν χριστιανικὴν, ἀλλὰ τὴν βουδδιστικὴν, τὴν σωτηρίαν τῆς νιρβάνας. Σημεῖά τινα ἐπαφῆς πρὸς τὸν χριστιανισμόν ἢ καὶ πρὸς τινα τῶν ἤδη παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἀναφανέντων φιλοσοφημάτων, ἀναφέρονται μόνον εἰς τὸν τρόπον καὶ τὰ μέσα τῆς σωτηρίας, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ κακοῦ καὶ ἡ θεραπεία αὐτοῦ. Ἐπειδὴ τὸ κακὸν πηγὴν ἔχει τὸ θέλειν, τὴν θέλησιν αὐτῆν, ἀνάγκη ἢ νὰ ἐμφραχθῆ ἐφάπαξ ἡ πηγὴ αὕτη καὶ καταχωσθῆ οὕτως, ὥστε νὰ ἐκλίπῃ ἐν τῷ ἅμα πᾶσα δύναμις καὶ ἐνέργεια τῆς θελήσεως, ἢ νὰ ἐπιδιωχθῆ ἢ βαθμιαία νεκρωσις αὐτῆς, ἀπὸ τῆς καταφάσεως, τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῆς, χρησιμοποιοιμένης τῆς ἀποφάσεως, τῆς καταστολῆς καὶ κατευνασσεως αὐτῶν. Τὰ μέσα ταῦτα εἶναι αὐτὰ ἐκεῖνα, ὅσα καὶ οἱ γυμνοσοφισταὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, οἱ Κυρικοί ἐκήρυττον ὡς ἀπαραιτήτητα ἐφόδια τοῦ βίου, ὁ βρόχος ἢ ὁ λόγος. Κατὰ τὰς μεταφυσικὰς καὶ ἀνθρωπολογικὰς θεωρίας τοῦ Schopenhauer ὁ βρόχος ἢ αὐτοχειρία θὰ ἦτο πρᾶξιον καὶ ἰσχυροτικὸν μέσον ἐκμηδενίσεως πάσης ἐνσυνειδήτου ζωῆς καὶ θελήσεως τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ δεινὰ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τὰ κατὰ τινα ρῆσιν αὐτοῦ τὸ τέλος αὐτῶν ἀναμένοντα μόνον ἐκ διαρρήξεώς τινος τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς, θὰ εὐρισκον αὐτὸ συντόμως διὰ τινος ὁμαδικῆς αὐτοχειρίας ἢ παγκοσμίου ἀλληλοσφαγῆς τῶν λαῶν τῆς ὑψηλίου εἴτε ἐν ἐξωτερικοῖς εἴτε ἐν ἐσωτερικοῖς ἀλληλοσπαραγμοῖς. Δὲν γνωρίζω ἂν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἐσχάτως φιλοτιμηθέντων νὰ ἐξάρωσι τὸ καλὸν καὶ χρήσιμον τῶν τοιούτων ἀλληλοσπαραγμῶν ὑπῆρχον καὶ ἀκόλουθοι τῆς κοσμοθεωρίας τοῦ Schopenhauer, καὶ ἂν ἀνέλαβέ τις νὰ διαφωτίσῃ τὸ ζήτημα τοῦ

πολέμου καὶ ἐκ τοιαύτης ἀπόψεως. Αὐτὸς ὅμως ὁ φιλόσοφος δὲν ὑπῆρξε θιασώτης τοῦ μέτρου τούτου, ὅτος καταφάσεως, οὐχὶ δὲ ἀποφάσεως τῆς θελήσεως, ἀπὸ δὲ τοῦ βρόχου προκρίνων τὸν λόγον, τὴν ὑπὸ τῆς θελήσεως αὐτῆς πρὸς φωτισμὸν ἑαυτῆς παρασκευασθεῖσαν καὶ ἀναφθεῖσαν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ἐγκεφάλῳ δάδα τοῦ νοῦ, κατέφυγε καὶ αὐτὸς εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ λόγου καὶ τὰς ὑποδείξεις τῆς φρονήσεως, εἰς ὅσα μέσα καὶ οἱ ἄλλως θρησκευόντες καὶ φιλοσοφούντες εἶχον κρίνει ἐπάναγκες νὰ καταφύγωσιν πρὸς αὐτὸ τοῦτο, πρὸς μετριάσιν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς κακοδαιμονίας τῶν ἀνθρώπων, καθ' οἷονδῆποτε τρόπον αἰρομένων ἢ περιστελλομένων ἐκείνων τῶν ἀφορμῶν αἰτινες προέρχονται ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ὀρμῶν καὶ κλίσεων καὶ παθῶν καὶ ἀδυναμιῶν, καὶ προστιθέμεναι εἰς τὰς λοιπὰς ἀφορμὰς τῆς ἀνθρωπίνης ταλαιπωρίας ἐπαυξάνουσιν αὐτὴν ἐπὶ μᾶλλον. Καὶ τερματίζονται μὲν τὰ τοῦ βίου δεινὰ διὰ τοῦ φυσικοῦ θανάτου, τὸ αὐτὸ ὅμως τοῦτο δύναται καὶ πρέπει κατὰ τὸν φιλόσοφον νὰ παρασκευασθῆ ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν διὰ τινος ἐσωτερικοῦ θανάτου, διὰ τῆς βαθμιαίας νεκρώσεως τῆς θελήσεως καὶ πάσης ἐκφάνσεως αὐτῆς, δι' ἐκουσίας μὲν ἀποτάξεως καὶ ἀδιαφορίας πρὸς πάντα καὶ αὐτὰ τὰ μάλιστα ποθητὰ καὶ περισπούδαστα νομιζόμενα ἀγαθὰ, ἀπαθείας δὲ καὶ ἀταραξίας καὶ ἐγκαρτερήσεως καὶ ἐν τοῖς μάλιστα ἀνιαιροῖς καὶ φευκτοῖς φαινομένοις. Κατορθοῦται τοῦτο διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τῆς ἀληθινῆς φύσεως τῆς ὑπάρξεως καὶ ζωῆς, διὰ τῆς γνώσεως, ὅτι τὰ τοῦ κόσμου οὐδὲν πλεον καὶ οὐδὲν ἑλαττόν εἰσιν, εἰμὴ τυφλὰ τις θέλησις καὶ φορὰ ἄσκοπος καὶ ἀτελεύτητος 1). Εἰς ταύτην τὴν γνώσιν ἀνυψούμενος ὁ

1. Οὐδὲ εἰς ταῦτα καθυστέρησεν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, καὶ πλὴν τῶν προνονομασθέντων **Κυρικών** καὶ οἱ περὶ τὸν **Πύρρωνα Σκε-**

ἄνθρωπος ἀπαλλάσσεται τῆς ἡγεμονίας τῆς θελήσεως, καὶ ἀντὶ τὰ ἀγῆται ὑπ' αὐτῆς, ἄγει αὐτὴν καὶ χειραγωγεῖ. Πρὸς τῇ γνώσει ὁμοῦ ταύτῃ τῆς φιλοσόφου μεγαλονοίας ἀπεργάζονται, ἔστω καὶ παροδικῶς, ὁμοίαν ἀπάθειαν καὶ ἀδιαφορίαν καὶ τὰ προϊόντα τῆς καλλιτεχνικῆς μεγαλοφυΐας, καὶ μάλιστα τῆς ποιητικῆς καὶ τῆς μουσικῆς, καὶ δὴ καὶ ἡ διάθεσις καὶ πράξις τῆς ἠθικῆς μεγαλοφροσύνης, ἡ ὑπὸ τῆς γνώσεως ἐκείνης ὑπαγορευομένη καὶ ὡς ἀντίδοτον πρὸς τὴν φυσικὴν φιλαυτίαν χρησιμεύουσα **συμπάθεια ἢ οἴκτος** πρὸς τοὺς ξένους πόνοισι, τὸ ἐλατήριον τοῦτο τῆς **ἀγάπης** καὶ τῆς **δικαιοσύνης**. Καὶ τοιαύτη ὁμοῦ ὑπάρχουσα εἶναι δημῶδης ἀρετῆ ἢ συμπάθεια καὶ ὑπολείπεται τῆς ὑπὸ τινων ἀναχωρητῶν καὶ ἡσυχαστῶν ἐντὸς τε καὶ ἐκτὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀσκηθείσης **ἀθουλησίας**, τῆς **νεκρώσεως πάσης** **ἰδέας θελήσεως καὶ ἀφοσιώσεως ἐκείνης** πρὸς τὸ θεῖον ἢ πᾶν, ἥτις, καὶ ἀρνητικὸν ἔχουσα χαρακτηῖρα, ἢ μᾶλλον δι' αὐτὸν τούτον τὸν ἀρνητικὸν αὐτῆς χαρακτηῖρα, ὡς καρπὸς τοῦ καταστέλλοντος καὶ κατευνάζοντος (quietiv), οὐχὶ δὲ διεγείροντος καὶ παρακινούντος (motiv) νοῦ, συνίστησι τὴν ἀληθῆ ἀγιότητα ἅμα καὶ μακαριότητα, τὴν μακαριότητα ἣς ἐμποιεῖ ἀδιαταράκτου γαλήνης καὶ χαρᾶς ἐσωτερικῆς, ὑπεραίρουσα μὲν τῶν σκιωδῶν καὶ ἀπατηλῶν ἐμφάσεων τοῦ ὄνειρώδους κόσμου, μεθιστῶσα δὲ εἰς αὐτὴν τὴν πραγματικότητα

πνευμῶδ. μετὰ τὴν ἀνευ τινὸς συναφείας πρὸς τοὺς Γυμνοσοφιστὰς τῆς Ἰνδικῆς, ὡς ὅσον ἀπαραίτητον τῆς τοῦ βίου εὐδαιμονίας ἐκκήρυττον τὴν παντελεῖαν πρὸς πάντα ἀδιαφορίαν, ἀπάθειαν καὶ ἀταραξίαν, μετὰ ταύτης τῆς διαφορᾶς, ὅτι τὴν τοιαύτην διάθεσιν ὑληγόρευε παρ' αὐτοῖς τὸ **ἄγνωστον** καὶ **ἀδιάγνωστον** τῆς ἀληθοῦς οὐσίας καὶ φύσεως τῶν ὄντων καὶ γινομένων (πρὸς τὸ συγγραφ. ἐνθα ἀνωτέρω § 119—120), ἐν ᾧ παρὰ τῷ Schopenhauer ὑπαγορεύει ἡ γνώσις αὐτὴ τῆς ἀληθινῆς αὐτῶν φύσεως,

εἰς τὸ **μηδὲν ἢ νεκρῶνα**, εἰς ὃ τι λογίζονται ὡς μηδὲν ἢ μὴ ὄν οἱ ἄνθρωποι οἳ τε ἀντεχόμενοι ἔτι τῆς θελήσεως καὶ οἱ ἀποταξάμενοι ἤδη αὐτῇ, ἐκεῖνοι μὲν, διότι, πάσης θελήσεως αἰρομένης, εἶναι ὡς μηδὲν ἢ μὴ ὄν κατ' αὐτοὺς ὅ,τι ὑπολείπεται, οὗτοι δὲ, διότι ἀποβαίνουσιν αὐτοῖς ὅ,τι καὶ εἶναι πράγματι, ὡς μηδὲν ὄντα, ὡς ἀπλαῖ σκιαὶ καὶ φάσματα ἀπατηλὰ καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ ἐκπαγλα νομιζόμενα φαινόμενα τοῦ κόσμου τούτου τῶν ὄνειρων καὶ τῶν εἰδώλων. Τὸ εἰς μηδὲν δηλ. κατάντημα ἐκλαμβάνει ὁ Schopenhauer ὅχι ὡς καθ' ἑαυτὸ καὶ ἀπολύτως μὴ ὄν, ἀλλ' ὡς σχετικῶς, κατὰ τὴν ἀνθρώπινην ἀντίληψιν καὶ δεκτικότητα μηδὲν ὄν. Οἴκοθεν δὲ νοεῖται ὅτι μετὰ τὸ τελικοῦ κατανήματος τῶν ἀποταξάμενων πάση ἰδίᾳ θελήσει καὶ ἤδη νεκρωθέντων τῷ ὄνειρώδει βίῳ, καὶ τοῦ τελικοῦ κατανήματος τῶν ἔτι προσκειμένων αὐτῷ καὶ τῆς ἰδίας θελήσεως ἀντεχομένων, οὐδεμία ἔξυπάρχει διαφορὰ ἄλλη, εἰμὴ ὅτι ἡ κοινὴ μοῖρα ἐκείνους μὲν εὐρίσκει ἤδη νεκροὺς καὶ τῷ ζῆν ἀπεξενωμένους, τούτους δὲ καταλαμβάνει γλιχομένους ἔτι αὐτοῦ. Ἄλλ' ἢ πλᾶξ τοῦ τάφου οὐδὲ τῆς διαφορᾶς ταύτης φεῖδεται, καὶ παρὰ τὸ τοῦ ποιητοῦ, ὁμοίην αἴσαν ἔχει, τὴν ἐν τῷ μηδενὶ ἐξαφάνισιν, ὅτε εὖ ἐοργῶς καὶ ὁ αἰσυλα ρέξας, ὃ τε εὐορκήσας καὶ ὁ ἐπίορκον ἐπομόσας, καὶ ὁ μικρόθεος τῆς κτίσεως ἀποβαίνει ἰσόμοιρος τῷ σκώληκι τῆς ἰλύος. Ἐκ τοῦ μηδενὸς εἰς τὸ μηδέν. Μηδὲν ἦμεν, καὶ εἰς τὸ μηδέν ἀπελευσόμεθα. Κενὴ ἢ ζωὴ ἡμῶν, εἰς κενὸν δὲ πᾶς κόπος καὶ μόχθος ἡμῶν. Φρεναπάτη ἀπλή καὶ αὐτὴ ἢ δόξα καὶ ὑστεροφημία. Ἄστατοι καὶ ἀστάθμητοι αἱ τῶν ἀνθρώπων κρίσεις. Καὶ ἀσφαλεῖς δὲ οὔσαι, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Οὐκέτι ὑπάρχομεν οὐδὲ αἰσθησιν ἔχομεν αὐτῶν. Ἄσκοπος θέλησις καὶ ὄρμη δύστηνος παρήγαγεν ἐκ τοῦ μηδενὸς εἰς ἐφήμερον καὶ ὄνειρώδη ὑπαρξιν καὶ ζῶην πλὴν ἄλλων καὶ ἡμᾶς, ἵνα πάλιν ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν πρὶν ἀνυπαρξίαν. Ἐσμὲν ἄθυρμα καὶ παίγιον, αὐτὸ τοῦτο θῦμα ἀγνώστου

τινός και άδιαγνώστου, λεγομένου μὲν και τιμωμένου ως υπερτάτου θείου όντος, πράγματι όμως ούδέν έχοντας κοινόν προς όν ή άφέλεια του νοῦ και τής καρδίας των θρησκευόντων έπλασεν και έκόσμησεν επί τὸ τελειότατον και φιλανθρωπότατον. *Ονειρα έρηγορότων πάντα.

Είναι ταῦτα, και μὴ λεγόμενα διαρρήδην, πορίσματα και συμπεράσματα εύνόητα τής περιλαλήτου άπαισιοδοξίας και κοσμοθεωρίας του Γερμανοῦ φιλοσόφου και των προσεχόντων αὐτῷ. Τινές των όπαδών αὐτοῦ έπειράθησαν να μετριάσωσι την διδαχήν, έτεροι δέ έφιλοτιμήθησαν να υπερθεματίσωσιν αὐτήν επί πλείονι διαφωτίσει του ζητήματος και των πλανωμένων. *Αλλ' άρκοῦσι τὰ του διδασκάλου.

Ἡ δ' άρκοῦμεθα δέ και ήμεῖς εἰς την προεκτεθείαν ιστορικῆν άνασκόπησιν των έκπαλαι εἶτε έκτός εἶτε έντός του Χριστιανισμοῦ δοθειῶν έξηγήσεων του μετέλλου προβλήματος, εἴαν προῦκειτο περί ζητήματος ὅπως θεωρητικοῦ και μεταφυσικοῦ, έστέρημένου πάσης πρακτικῆς σπουδαιότητος και ροπῆς εἰς τὸν βίον. Εἶναι και καιά τούτο έκ των σπουδαιοτάτων και πάντοτε επικαίριων, μάλιστα δέ νῦν, ὅτε διήλομεν, διερχόμεθα, και ὡς φαίνεται, μέλλομεν εἶτι να διέλθωμεν ήμέρας άγωνιών και θλίψεων και δοκιμασιών παντοίων, ὧν ή πίεσις άποβαίνει βαρύτερα και καταθλιπτικωτέρα, ὅσῳ τὸ ένδον εύρίσκει κενώτερον, κενόν παντός ήθικοῦ άντερείσματος, πίσσης πίστεως και έλπίδος εἰς τὸ κρείττον. Τοῦτο δέ τὸ άντέρεισμα ὑποσκάπτει και υπεξαιρεί και ή περί τής ὁ λόγος άπαισιοδοξούσα κοσμοθεωρία, αναχωροῦσα μὲν έκ τινος πραγματικοῦ, έκ των παντοίων έλλείψεων και άνωμαλιῶν του ανθρωπίνου βίου, κατά τινα όμως χολώδη διάθεσιν και νοσηρὰν φιλοτιμίαν συστηματοποιήσεως, δεινοποιούσα τὰ κακά και παρορῶσα τὰ αγαθά, μεταπηδῶσι εύχερῶς από των μερικωτάτων εἰς τὰ γενικώτατα, από των ανθρωπίνων

εἰς τὰ παγκόσμια, από των φαινομένων εἰς αὐτήν την οὐσίαν, εἰς αὐτήν την πηγὴν και ρίζαν πάσης υπάρξεως και ζωῆς, εἰς την γνώσιν του τί εἶνε και τί δέν εἶνε ή πρώτη των πάντων αρχή, τί θέλει και τί δέν θέλει, τί σκοπεῖ και τί δέν σκοπεῖ, και ὅπερ μείζον, επί τῆ βάσει των υπόπτων ή δανείων τούτων γνώσεων καταφρονοῦσα τους αντιφρονοῦντας ὡς μωροῦς και άφρονες ή οἰκτεῖρουσα ὡς νηπιάζοντας. Δέν εἶναι αὐτῆ φιλόσοφος έρευνα, άβιάστως και άφιλονείκως ζητούσα την αλήθειαν, ἀλλ' ὡς παρετηρήθη προσφυῶς, μυθιστορία τις, ή δραματοουργία θεατρική, άφορῶσα εἰς τὸ έμποιεῖν αἰσθησιν και έντύπωσιν, αἰσθησιν όμως ὄχι άνώδυνον και τῆ πίστει και έλπίδι εἰς τὸ κρείττον άζήμιον. *Έχουσιν εἰς ταῦτά τε και εἰς ὅμοια φιλοσοφικά ή έπιστημονικά λεγόμενα θεωρήματα και συστήματα την έφαρμογὴν αὐτῶν τὰ γνωστά άποστολικά λόγια: «ταλαίπωρος εἰμὲν ανθρωπος! τίς με ρύσεται έκ του σώματος του θανάτου του; έκ τής ζωῆς ταύτης τής οὔτως εἰς τὸ μηδέν ὑπό των σοφῶν προοριζομένης; έκ του σώματος και συστήματος των σοφῶν τούτων του αἰῶνος, αντί του Εὐαγγελίου τής ζωῆς και τής έλπίδος σαλπίζόντων τὸ σάλπισμα τής εἰς αἰεί φθορᾶς και άπογνώσεως, και έκ τούτων άπεκδεχομένων την των πασχόντων θεραπείαν και παραμυθίαν, μέχρι τής διαρρήξεως του φλοιοῦ τής γῆς ή τής παντελοῦς άποσβέσεως του ήλιου!

*Η διεκτραγωδουμένη του ανθρωπίνου βίου κακοδαιμονία δέν εἶναι νέα τις άνακάλυψις, ἀλλὰ παλαιά και πικρά των αἰώνων πείρα. Των πικριῶν αὐτῆς δέν μένουσιν άγευστοι εἰ μὴ αἱ πρώται ήλικίαι. Δέν εἶναι τι νέον οὔδὲ τὸ άλλο, ὅτι παρὰ τὸ άνιαρά, ὀλίγα εἶναι τὰ τερπνά, και αὐτὰ πρόσκαιρα και ὡς σκιῶδη. Πλήρης και τούτου ή ποιήσις και ή φιλολογία των λαῶν, προεξαρχούσης τής Ιερᾶς. Και οὔτως ὅμως έχον, εἶναι αγαπητὸν τὸ ζῆν και περιμάχητον, και τούτο

καθ' ὁρμήν τινα καὶ ἀνάγκην τῆς φύσεως, περὶ ἧς εἶπερ ποτὲ καὶ σήμερον, μετὰ τὰς προόδους τῶν τε ἄλλων φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς βιολογίας, ἰσχύει τὸ τοῦ Σταγυρίτου, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ ἡ φύσις οὐδὲν μᾶλλον ποιοῦσιν, ἀλλ' αἰ τῶν ἐνδεχομένων τὸ θέλτιστον. Οὐδὲν λοιπὸν ἔχει τὸ παρὰ φύσιν οὐδὲ τὸ παρὰ λόγον ἢ σύγγονος μὲν καὶ συνήλιξ τῇ ἀνθρωπότητι, ὑπὸ πλειάδος δὲ ὄλης προυχόντων σοφῶν ἐγκριθεῖσα καὶ ὑποστηριχθεῖσα πίστις, ὅτι οὐδὲν ἀπόλλυται εἰς τὸ μηδὲν οὔτε ὡς οὐσία οὔτε ὡς δύναμις καὶ ἐνέργεια, ἥκιστα δὲ πάντων ὡς δύναμις καὶ ἐνέργεια ἐντεταμένη καὶ ἐπηξημένη, ὅτι ὁ τάφος καὶ ἡ ἐκμηδένισις δὲν εἶναι τὸ ὕστατον κατάντημα τῶν ἀνθρωπίνων πόθων καὶ ἀγώνων, ἀλλ' ὅτι ἡ παρούσα ζωὴ, οὐσά τις προπαρασκευὴ καὶ προδοποιήσις εἰς τὴν μέλλουσαν, πρέπει νὰ ρυθμισθῇ καὶ διανυθῇ οὕτως, ὥστε τὰ πρόσκαιρα καὶ ἀνωρὰ τοῦ παρόντος νὰ καταλήξωσιν εἰς τὰ τερπνὰ καὶ μόνιμα τοῦ μέλλοντος. Εἶναι ταῦτα ἔλλογα καὶ φυσικά, οἱ δὲ πρεσβεύοντες αὐτὰ εἶναι πολλῶν λογικώτεροι καὶ συνεπέστεροι ἐκείνων, αἵτινες τερματίζοντες μετὰ τοῦ τάφου πάσαν προσωπικὴν ζωὴν καὶ ὑπαρξίν, ἔπειτα εἰσηγοῦνται καὶ ἐξαιρουσιν ἔστω καὶ θεωρίᾳ μόνῃ ὡς ὑπερτάτην τῶν ἀρετῶν τὴν ἀβουλησίαν, καὶ ταύτην ὄχι ἀρνητικῶς μόνον, ὡς ἀπλήν νέκρωσιν τῆς ἰδίας θελήσεως, ἀλλὰ καὶ θετικῶς, ὡς ὀλόψυχον ἀφοσίωσιν καὶ ἀνάθεσιν ἑαυτοῦ εἰς τὴν τυφλῶς καὶ ἀσκόπως φερομένην παγκόσμιον θέλησιν, ὡς ἐκείνην τὴν ἀρετὴν, ἣν καὶ οἱ γνήσιοι ἀσκηταὶ καὶ ἡσυχασταὶ ἐπετήδευον ὡς προετοιμασίαν, πλὴν ὄχι εἰς τὴν ἐκμηδένισιν ἐν τῷ μηδενί, ἀλλ' εἰς τὴν ζωὴν ἐν τῷ Θεῷ. Εἶναι φυσικὰ ταῦτα καὶ ἔλλογα, τὸ ἀφορᾶν πρὸς τὴν τελειοποίησιν ὡς ἐγγύον τελειότερας ὑπάρξεως, τὸ ἔχειν τὴν καρδίαν ὅπου καὶ τὸν θησαυρόν, ἔχοντα δὲ παρορᾶν καὶ ὑπερορᾶν ὅσα νομίζονται ἥττονος λόγου ἀξία ἢ δυσσυμβίβαστα πρὸς τὴν κτήσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ μονίμου θησαυροῦ. Ἐνδέχεται νὰ

ὑποτιμηθῇ ὑπὲρ τὸ προσήκον ἢ ἐκείνων ἀξία καὶ χρησιμότης· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀπάτη περὶ τὴν ἐκτίμησιν, οὐδὲν δὲ ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς τὸ προβάλλειν μὲν ὡς ἰσχυρότατον ὄπλον καὶ ἔρεισμα τῆς ἰδίας ἀπαισιοδοξίας τὸ ἀσυνείδητον καὶ ἀσκοπον τῆς παγκοσμίου θελήσεως, ἐκθειάζειν δὲ ἔπειτα ὡς ὑψίστην τῶν ἀρετῶν τὴν παντελῆ ἀφοσίωσιν πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν τυφλὴν καὶ ἀσκοπον θέλησιν. Τὰ τετριμμένα καὶ ἀνεπιτήδευτα τῆς ἀπλής πίστεως εὐρίσκονται εὐλογώτερα τῶν ἐξεζητημένων θεωριῶν τῆς ὑψηλῆς φιλοσοφίας.

Εἶναι φυσικὸν καὶ εὐλογον τὸ ἀφοσιοῦσθαι ὀλοψύχως εἰς τὰς βουλὰς ὑπεργάτου, πανσόφου καὶ παναγάθου ὄντος, σκοπίμως διατάξαντος πάντα καὶ συμφερόντως οἰκονομοῦντος

Εἶναι φυσικὸν καὶ εὐλογον τὸ ὑπομένειν ἀγογγύστως τὰς βιοτικὰς περιστάσεις καὶ συμφορὰς ἐπὶ τῇ πίστει, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ θελήματος ἀφορῶσι πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, καὶ αὐτὰ τὰ βαρύντατὰ φαινόμενα.

Εἶναι φυσικὸν καὶ εὐλογον τὸ ὑποβάλλεσθαι προθύμως εἰς τὴν θυσίαν τῶν προσωπικῶν τοῦ βίου ἀγαθῶν, ὅσων καὶ ἐφ' ὅσον καὶ ὅπως καὶ ὅπως ἢ ἀπόταξις ἢ ἐκβολὴ θεωρεῖται ἀναγκαῖα πρὸς διάσωσιν τιμιωτέρων καὶ τιμαλφεστέρων, πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν κρείττωνων καὶ μονιματέρων τοῦ μέλλοντος βίου ἀγαθῶν.

Εἶναι φυσικὸν καὶ εὐλογον τὸ μὴ φρίττειν τὸν σωματικὸν θάνατον, ἀλλὰ γενναίως προσβλέπειν αὐτόν, ὅπου θεωρεῖται πρόξενος κρείττονός τινος ἀγαθοῦ, ὅπου ὑπάρχει πίστις καὶ ἐλπίς, ὅτι δὲν εἶναι παντελῆς ἀπώλεια καὶ ἐκμηδένισις ὁ θάνατος, ἀλλὰ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ἐκδημία ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ ἐκδημία πρὸς τὸν Κύριον, μετάβασις ἀπὸ τῆς προσκαιροῦ πατρίδος εἰς τὴν αἰώνιον, καὶ ἀπαλλαγὴ μὲν καὶ ἀνάπαυσις ἀπὸ τῶν πόνων καὶ μόχθων τῆς ξενιτείας, μετάστασις δὲ, κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐχὴν, ἀπὸ

τῶν ἀνιαροτέρων καὶ λυπηροτέρων εἰς τὰ χρηστότερα καὶ θυμηδέστερα.

Εἶναι ταῦτα ἐπίσης φυσικὰ καὶ εὐλογα, ὅπως φυσικὴ καὶ εὐλογος εἶναι ἡ ὑπόθεσις καὶ ἀποδοχὴ ἔμφρονος ἐνεργείας νοῦ τῆς ἢ λόγου, θέντος σκοποῦς καὶ κατὰ τοὺς σκοποῦς διατάξαντος τὰ πρὸς ἐπιτυχίαν μέσα καὶ ἐνεργήματα, ὅπου ἡ σκοπιμότης εἶναι βεβία καὶ ἀαντίρρητος. Εἶναι παρὰ φύσιν καὶ παρὰ λόγον τὸ ἐναντίον, τὸ ἀναζητεῖν καὶ ἀνευρίσκειν ἐν παντὶ ἄλλῳ ἢ ἐν τῷ νῷ τὴν ἐξήγησιν καὶ τῶν μάλιστα προδήλου σκοπιμότητος καὶ θαυμασίου μηχανισμοῦ φαινομένων καὶ ἐνεργημάτων τῆς φύσεως, τῆς τε ἄλλης καὶ ἰδίᾳ τῆς ἐνοργάνου καὶ ἐμφύχου. Εἶναι τοῦτο προφασίζεσθαι προφάσεις καὶ φιλονεικεῖν ἰδιωγμαίνονας εἰς οὐδὲν δέον· σημαίνει καμνύειν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ ἡμ ἐρήσιον φῶς καὶ ἐν ἀναζητήσει λαμπροτέρου φωτὸς διατελεῖν ἐν τῷ σκέπει καὶ ψηλαφᾶν καὶ μηδέποτε ἐπιλαβεσθαι τοῦ ζητουμένου, καὶ γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνός ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντος. Ἡ σοφία αὕτη δὲν εἶναι διάφορος τῆς κοσμικῆς ἐκείνης, περὶ ἧς ἔλεγεν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ἐν αὐτοῖς τοῖς ἔργοις τῆς θείας σοφίας ἐδρισκομένη ἀπεδείχθη ἀνίσχυρος πρὸς γνῶσιν τοῦ Θεοῦ καὶ κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν δι' ἄλλου τρόπου καὶ μέσου ἐπιτυχίαν τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας καὶ πίστεως, ἣτις μὴ ἀντιποιουμένη τοῦ ὀνόματος καὶ ἀξιώματος τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, μᾶλλον δὲ φαινομένη ὡς μωρία παρ' αὐτήν, ἀπεδείχθη σοφωτέρα αὐτῆς καὶ κραταιότερα. Ἐπειδὴ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας. . . . Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν» (1 Κορ. 1, 21 — 25).

ΦΡΟΥΔΑΙ ΕΛΠΙΔΕΣ

Ἡ ἔλλειψις τακτικῆς πρὸς τὴν Δύσιν ἐπικοινωνίας ἐκόλυσεν ἡμᾶς ὅπως παρακολουθήσωμεν τὰς νέας ἐνεργείας τοῦ Παπισμοῦ πρὸς προσηλύτισιν τῶν ὀρθοδόξων ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν. Ἐντεῦθεν καὶ βραδέως προβαίνομεν ἀντλοῦντες ἐκ τῆς Internationale Kirchliche Zeitschrift 1) εἰς ἀνακοίνωσιν τῶν μέτρων, ὅσα Βενέδικτος ὁ ΙΕ ἐκρινε πρόσφορα πρὸς ἀσφαλεστέραν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου. Τὸ ἡμισπίσιμον ὄργανον ὁ Ρωμαῖος Παρατηρητὴς τῆς 6 Νοεμβρ. 1917 μνημονονεῦον τοῦ ἐνδιαφέροντος δεσφ. ὁ νῦν Πάπας ἀπὸ τῆς ἀνόδου αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον ἔδειξεν ὑπὲρ τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν ἐκφράζει τὴν θλίψιν αὐτοῦ διὰ τὸ σχίσμα καὶ ποιεῖται οὕτως ἰσχυρῶς περὶ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν ὡσαύτως ἀπὸ ἀνεγνωρίζον πρὸ τοῦ σχίσματος τὸ παπικὸν πρωτεῖον καὶ ἡ καὶ τὸ ἀλάθητον τοῦ Πάπα! Ἀτυχῶς, λέγει, τοιαύτη ἐπῆλθε σύγχυσις πνευμάτων, ὥστε οἱ ἀνατολικοὶ λαοὶ ἀπεσχίσθησαν «ἀπὸ τοῦ ἀνεκαθεν ἀνεγνωρισμένου κληρονόμου τοῦ γενικοῦ καὶ διαρκοῦς Ἀποστολάτου (νόμιμο ῥωμαϊκοῦ π. π. αὐτοῦ), τὸ ὁποῖον ὁ ἱ. Χριστὸς ἐνεπιστάθη εἰς τὸν Πέτρον ὡς τὴν κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας». Εἰς τὸ ἀτόχημα τοῦτο κατὰ τὸν Π. Παρατηρητὴν συνετέλεσε καὶ ἡ κατάπτωσις τῶν θεολογικῶν, ἀγιογραφικῶν καὶ ἱστορικῶν σπουδῶν ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς Ἐκκλησιαῖς τοσοῦτον, ὥστε βαθμηδὸν τὸ ἀποστολικὸν διοικητικὸν σύστημα ἐλησμονήθη. Οἱ ἀνατολικοὶ

1). 8 Jahrgang Januar-März 1918 N. 1

ἀντί νὰ ὑπολαμβάνωσι τὴν Ἐκκλησίαν ὡς σῶμα ὑποτασσόμενον ὑπὸ μίαν κεφαλὴν, τὸν Πάπαν, θεωροῦσιν αὐτὴν ὡς ἀθροισμα κοινωνιῶν, αἵτινες συνδέονται ἀπλῶς πρὸς ἀλλήλας διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης καὶ τῶν ὁποίων μόνη κεφαλὴ εἶνε ὁ Χριστός. Ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία δὲν θεωρεῖται πλέον ὑπ' αὐτῶν ὡς «ἡ μήτηρ τῆς ἀληθοῦς καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ» ἀλλὰ μόνον μία ἐπὶ μέρους λατινικὴ ἐκκλησία· τὸ Ρωμαϊκὸν πρωτεῖον ἀπορρίπτεται. Ἐντεῦθεν καὶ πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν μετὰ τῆς Ρώμης ἐναυάγησαν. Ὁ Πάπας λοιπὸν Βενέδικτος ὁ ΙΕ' ἀπεράσισε νὰ ἀναδείξῃ εἰς τὴν «ἀρχικὴν περιωπὴν» τὰς ἤδη οὐνιτικὰς ἀνατολικὰς ἐκκλησίας καὶ νὰ καλέσῃ εἰς ἔνωσιν τὰς ἀπεσχισμένας. Εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀφορῶσι δύο νέαι νομοθετικαὶ διατάξεις, αἱ ὅτις ὁ Πάπας ἐδημοσίευσε δι' ἐνὸς *Motu proprio* 2) τῇ 15 Ὀκτωβρίου 1917.

Ἡδὴ ὁ Πάπας Πίος ὁ Θ' ἐγκατέστησεν (*Congregatio*) διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ» (*Ritus*). Ἄλλ' ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη ἐθεωρήθη ἀνεκάρη ὡς ἀπόδειξις, ὅτι ὁ Πάπας ἐπιθυμεῖ νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Ἀνατολικοὺς ὑπὸ τὸν λατινικὸν ρυθμὸν καὶ τοσοῦτ' ἄλλο, ὅσον ἡ Ἐπιτροπὴ ἐκεῖνη ἀπετέλει τμῆμα τῆς Προπαγάνδας. Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τῆς παρεξηγήσεως ταύτης ὁ Πάπας χωρίζει τὴν ρηθείσαν *Congregatio* ἀπὸ τῆς Προπαγάνδας, καλεῖ αὐτὴν Ἐπιτροπὴν διὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ πρὸς ἕξαρσιν τοῦ γοήτρου καὶ τῆς ἀξίας αὐ-

2). *Motu proprio*—ἰδίᾳ κινήσει, παρορμήσει. Ὀνομάζεται ἡ αὐθεντικὴ παπικὴ ἀπόφασις ἢ διάταξις.

τῆς ἀναλαμβάνει αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ τὴν προεδρίαν αὐτῆς. Οὕτως αἱ ὑφιστάμεναι ἤδη οὐνιτικαὶ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς τίθενται ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν παπικὴν φροντίδα. Ὅπως δὲ προαγάγῃ τὴν ἔνωσιν τῶν ἀπεσχισμένων ἐπὶ Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς ὁ Πάπας ἰδρύει συγχρόνως Ἰνστιτούτον πρὸς προαγωγὴν τῆς σπουδῆς τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων. Τὸ Ἰνστιτούτον τοῦτο σκοπεῖ τὴν μόρφωσιν τῶν κληρικῶν τοῦ Λατινικοῦ ρυθμοῦ, οἵτινες προτίθενται νὰ ἐργασθῶσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ· δέχεται ὁμοῦ καὶ ἀνατολικοὺς σπουδαστὰς καὶ δὴ καὶ οὐνίτας καὶ ὀρθοδόξους. Ἐν τῇ νῆα ταύτῃ σχολῆ θὰ ἐκτίθενται τόσον αἱ ἰδιορρυθμίαι τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, ὅσον καὶ αἱ τῆς Ὀρθοδόξου οὕτως ὥστε ὁ φίλος τῆς ἀληθείας σπουδαστὴς μόνος νὰ σχηματίσῃ κρίσιν ποῦ εὐρίσκειται ἡ ἀποστολικὴ διδασκαλία καὶ διοικήσις. Ἀμφότεραι αἱ διατάξεις ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ ἐπισήμῳ φύλλῳ *Aeta apostolicae sedis* καὶ διὰ τοῦτο κέκτηνται διαρκῆς κῦρος. Αἱ διατάξεις αὗται ἔχουσιν ἐπὶ λέξει ὡς ἑξῆς :

I. Ἐπιτροπὴ (*Congregatio*) διὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν.

1. Ἡ Ἁγία *Congregatio propaganda fide* δι' ὑποθέσεις τοῦ ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ παύει ὑφισταμένη ἀπὸ τῆς 30 Νοεμβρίου τοῦ παρόντος ἔτους.

2. Κεχωρισμένη ἀπὸ τῆς ἁγίας *Congregatio propaganda fide* θὰ ὑφίσταται ἀπὸ τῆς 1 Δεκεμβρίου *Congregatio* διὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἣς θὰ προΐσταται ὁ Πάπας. Αὕτη θὰ περιλαμβάνῃ τινὰς τῶν καρδινάλιων τῆς ἁγίας Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἕξ ὧν εἷς θὰ εἶνε ὁ γραμματεὺς. Προστίθενται ταύτῃ ἐκ τῶν μάλιστα διακρινομένων κληρικῶν εἰς πρέσβη καὶ πλείονες σύμβουλοι τοῦ τε λατινικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ (*Ritus*). Πρὸς τούτοις δὲ ἑκανὸς ἀριθμὸς

υπαλλήλων ἐκ τῶν κληρικῶν, οἵτινες γινώσκουσι τὰ ἀνατολικὰ πράγματα.

3. Εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ταύτην θὰ ὑπάγονται ὅλαι αἱ οἰαδήποτε ὑποθέσεις, αἵτινες σχετίζονται εἴτε πρὸς πρόσωπα εἴτε πρὸς διάταξιν εἴτε πρὸς ρυθμὸν τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἂν ἔτι ᾧσι μικτῆς φύσεως τ. ἔ καὶ ἂν ἄπτονται λατίνων εἴτε ὡς πρὸς τὰ πράγματα εἴτε ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα.

4. Ὡς πρὸς τὰς ἐκκλησίας τοῦ ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ ἡ Ἐπιτροπὴ θὰ ἔχη ὅλα τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια κέκτηνται ἕτεροι ἐπιτροπαι τοῦ Λατινικοῦ ρυθμοῦ ἄνευ βλάβης ὅμως τῶν δικαιωμάτων τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ἱεροῦ *officium* 1.

5. Ἡ Ἐπιτροπὴ θὰ λύη τὰ ζητήματα διωκητικῶς. Τὰ ζητήματα ὅμως, ἅτινα κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῆς δεόν νὰ λυθῶσι δικαστικῶς θὰ παραπέμπη εἰς τὸ δικαστήριον, ὅπερ αὐτὴ ἤθελεν ἐγκρίνη.

Ἄξιόν ἐστιν, ὅπως ταῦτα πάντα ἔχωσιν ἰσχὺν νόμιμον καὶ ἀπαράρτητον καὶ μὴ δύνηται νὰ προσαχθῶσιν ἐναντίον αὐτῶν οἰαδήποτε δυσχέρειαι καὶ ἂν ἔτι ἦσαν ἄξιοι ὅπως ἰδιαίτερας μνείας.

II. Παπικὸν Ἰνστιτούτον διὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων.

1. Ἰδρύεται ἐν Ρώμῃ Ἰνστιτούτον πρὸς προαγωγὴν τῆς σπουδῆς τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων, ὅπερ τιθέμενον ὑπὸ τὴν ἰδιαίτεραν ἐπαγροπνήσιν καὶ προστασίαν τοῦ Πάπα καλεῖται παπικόν.

2. Τὸ Ἰνστιτούτον ὑπάγεται ἀμέσως ὑπὸ τὴν Ἐπιτρο-

1. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη, ἡ πρώτη τῶν ἐν τῇ παπικῇ ἀλλῇ, ἀσχολεῖται περὶ ζητήματα σχεσίαν ἔχοντα πρὸς τὴν πίστιν τ. ἔ αἴρεσιν, ἀποστασίαν σχίσμα, μαγείαν, μαγὰ εἶαν, διγαμίαν, πολυγαμίαν κλπ. καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἀνώτατόν δικαστήριον τὸν Ἄρειον οὕτως εἰπεῖν Πάγον τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας.

πὴν διὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ δι' αὐτῆς ὑφ' ἡμᾶς καὶ τοὺς ἡμετέρους διαδόχους.

3. Τὸ Ἰνστιτούτον θὰ ἔχη τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἰδιαίτεραν ἔδραν ἐν τοῖς κτιρίοις τοῖς εὐρισκομένοις παρὰ τὸ Βατικανὸν ἐνθα μέχρι τοῦδε εὔρηται ὁ λεγόμενος ξενῶν τῶν προσκυλιτών. Ἐντεῦθεν ὅμως οὐδεμία θὰ προκύψῃ ζημία εἰς τὸν ξενῶνα.

4. Ἐν τῷ Ἰνστιτούτῳ τούτῳ θὰ διδάσκονται οἱ ἑξῆς κλάδοι :

α') ὀρθόδοξος θεολογία, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ποικίλων διδασκαλιῶν τῶν ἀνατολικῶν Χριστιανῶν περὶ τῶν θείων πραγμάτων, καὶ μαθήματα ἀνατολικῆς πατρολογίας, ἱστορικῆς θεολογίας καὶ πατριстикῆς.

β') κανονικὸν δίκαιον ὅλων τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς.

γ') αἱ διάφοροι λειτουργίαι τῶν ἀνατολικῶν.

δ') ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς ἄλλης Ἀνατολῆς. Πρὸς ταύτην συνδέονται μαθήματα ἐθνογραφικῆς γεωγραφίας, ἐκκλησιαστικῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἀστικῆ καὶ πολιτικοῦ δικαίου τῶν λαῶν ἐκείνων

ε') Ἀνατολικὴ φιλολογία καὶ κήρυγμα.

5. Ὅλα τὰ μαθήματα ταῦτα θὰ συμπληροῦνται ἐν διεστῆ κύκλῳ.

6. Τὰ μαθήματα τοῦ Ἰνστιτούτου παρακολουθοῦσιν οἱ ἱερεῖς τοῦ Λατινικοῦ ρυθμοῦ, οἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ ἀσκήσωσι τὸ ἱερὸν αὐτῶν ὑπουργήμα ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐπιτρέπεται ὅμως νὰ παρακολουθήσωσιν αὐτὰ οὐ μόνον οἱ ἡμέτεροι οὐνίται ἀνατολικοὶ κληρικοὶ ἀλλὰ καὶ μὴ οὐνίται ὀρθόδοξοι ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐγκύψωσι βαθύτερον εἰς τὴν ἀλήθειαν.

7. Ἴνα δὲ τὸ Ἰνστιτούτιον μηδενὸς βοηθητικῆς μέσου στερηθῆται, παρέχομεν αὐτῷ σημαντικὴν ἐκλογὴν βιβλίων καὶ περιοδικῶν σχετιζομένων πρὸς τὰ πράγματα.

Καὶ ἐντελλόμεθα, ὅπως ὅσα διατάχθησαν ὡς ὑφ' ἡμῶν κέκτηνται διαρκῆ ἰσχὺν καὶ μὴ δύνωνται νὰ προσαχθῶσιν ἐναντίον αὐτῶν οὐαυδήτινες δυσχέρειαὶ καὶ ἂν ἔτι ἦσαν ἀξιαὶ ὅλων ἰδιαιτέρας μνείας.

Ἡ παλαιοκαθολικὴ ἐβδομαδιαία ἐφημερὶς τῆς Βέρνης «Καθολικὸς» σχολιάζουσα τὰς δύο νέας παπικὰς διατάξεις παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: Ἴσως ἀναγνώστης τις σκεφθῆ, ὅτι εἶνε ἀκατανόητον τίνος ἕνεκα ὁ Πάπας Βενέδικτος ὁ ΙΕ' ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον δι' ἰδιαιτέρου *Monitoryo* νὰ τροποποιήσῃ τὸ μέχρι τοῦδε καθεστῶς. Ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Προπαγάνδας εἶνε ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων τῆς παπικῆς Αὐλῆς. Τὸ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ταύτην ἀνήκον τμήμα διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ, ὅπερ ὁ Πάπας Πῖος ὁ Θ' ἐκάλεσεν εἰς τὸ εἶναι δι' ἀποφάνσεως ἀπὸ 6 Ἰανουαρίου 1862 ἐξουσιοδοτήθη, ὅπως αὐτὸ μόνον διαχειρίζεται καὶ κανονίζει ὅλας τὰς ὑποθέσεις, αἵτινες σχετίζονται πρὸς τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν διοίκησιν τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν. Καὶ Πῖος ὁ Ι' ἐν τῇ διατάξει *Sapienti Concilio* τοῦ 1908 ὠρισμένως ἐδήλωσεν, ὅτι εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας τοῦ ρηθέντος τμήματος θὰ ἀνήκωσιν ὄχι μόνον αἱ ἀκραιφνῶς ἀνατολικαὶ, ἀλλὰ καὶ αἱ μικτὰ ὑποθέσεις (*negotia mixta*) τ. ἔ. καὶ τοιαῦτα ὑποθέσεις αἵτινες ἀφορῶσιν εἰς Λατίνους καὶ Ἀνατολικούς ἢ εἰς ὑποθέσεις λατινικὰς καὶ ἀνατολικὰς. Ἐντεῦθεν δὲν δύναται τις νὰ φαντασθῆ, ὅτι ὑπῆρχον περιπτώσεις, διὰ τὰς ὁποίας δὲν ὑπῆρχον ἀρμόδια ἀρχαὶ νὰ διατάξωσι τὸ λυσιτελὲς εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Κατὰ τὸ παπικὸν ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1917 τὸ τμήμα περιελάμβανε 16 καρδινάλιους, 26 σύμβουλους, 4 συντάκτας, 3 γραφεῖς, 1 ἀρχιεπίσκοπος, 1 πρωτοκολλητὴν, 2 μεταφραστὰς. Ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἐκ τηλικούτου ἀριθμοῦ μελῶν καὶ ἐφωδιασμένη δι' ὅλων τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν βοηθητικῶν μέσων.

ἠδύνατο προφανῶς νὰ λάβῃ ὅλα τὰ κατάλληλα πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν μέτρα ἄνευ παρεμβάσεως τοῦ Πάπα δι' ἐνὸς *Monitoryo*. Ἀλλὰ φρονοῦμεν, ὅτι δὲν προῦκειτο τόσον περὶ εἰσαγωγῆς νέου καθεστώτος, ὅσον περὶ παροχῆς νέου τύπου εἰς τὰς σχέσεις τῆς Ρώμης καὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν.

Ὅστις γνωρίζει τὴν γλῶσσαν τῆς παπικῆς αὐλῆς γινώσκει ὅτι ἡ Ρώμη οὐδέποτε ποιεῖται λόγον περὶ προτεσταντικῶν ἑκκλησιῶν. Ἐπωφελήθη τῆς κρατησάσης ἐν τῷ Προτεσταντισμῷ ἐξεδιενήσεως τῆς ἐννοίας τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκφράζεται οὕτως, ὡσανεὶ ἐν τῷ Προτεσταντισμῷ ὑπῆρχον τὸ πολὺ σύλλογοι καὶ πολιτειακὰ κατασκευάσματα, αἵτινα οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῶσιν ἐκκλησίαι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ. Τὴν αὐτὴν μεταχειρίζεται γλῶσσαν ἡ Ρώμη καὶ δεκὰ ὁ λόγος περὶ Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ Λέοντα τὸν ΙΓ' μάλιστα, ὅστις ἀπῆλθεν ἰδιαιτέρων συμπαθειῶν παρὰ τοῖς Ἀγγλικανοῖς, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας ἦτο μόνον τὸ *Stabilimentum* τ. ἔ. ὑπὸ τῆς πολιτείας δημιουργηθῆν καθεστῶς. Τὸ αὐτὸ ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τῶν δύο διαδόχων τοῦ μεγάλου διπλωμάτου ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου. Ὅστις ἐν τῇ Δύσει δὲν ὑποτάσσεται ὑπὸ τὸν παπικὸν ζυγόν, θεωρεῖται ἀνέκαθεν ὡς ἐκπεσὼν ἐκ τῆς Χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ἐντεῦθεν καὶ δὲν δύναται νὰ γείνη λόγος ἐν τῇ Δύσει περὶ ἐνώσεως ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ μόνον περὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὴν μίαν ὑπὸ τοῦ Πάπα κυβερνωμένην ἐκκλησίαν. Ὁ ἐπιστρέφων ὁμως βαπτίζεται, ὡσεὶ μὴ ἦτο διόλου μέχρι τότε Χριστιανός, ἐκτὸς ἐὰν τοῦτο φανῆ ἕνεκεν ἰδιαιτέρων λόγων ὡς ὅλων ἀνάρμοστον.

Ἄλλως ὁμως ἡ Ρώμη ἐφέρειτο μέχρι σήμερον πρὸς τὴν Ἀνατολὴν. Οἱ ὀρθόδοξοι Ἀνατολικοὶ ἐκαλοῦντο μὲν

καὶ καλοῦνται ἔτι *σχισματικοί*, οἵτινες ἐκουσίως καὶ ἐθελοκράτως ἠρνήθησαν τὸ παπικὸν πρωτεῖον, ἀνεγνωρίζετο δὲ τοῦτο εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε εἰς τὰς κοινότητας, αἵτινες ὑπετάγησαν εἰς τὴν Ρώμην, ὡς συνέβη τοῦτο συχνάκις ἐν ἡμέραις ταραχῶν, ἐπετράπη νὰ διατηρήσωσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν διοίκησιν, τὸν ἴδιον τύπον τῆς θείας λατρείας καὶ τὰ ἴδια ἄμψια καὶ ἐγένοντο ἀπλῶς οὐνιτικαὶ ἐκκλησίαι. Ταῦτα λοιπὸν φαίνεται, ὅτι μεταβάλλονται τώρα. Ἐπιστῶμεν αὖθις τὴν προσοχὴν εἰς τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ ἡμειπισήμῳ εἰσαγωγῇ εἰς τὰς ρηθείσας διατάξεις ὀρθότατα λέγεται πόσον διαφόρως ἀντιλαμβάνονται τὴν ἐνότητα τῆς ἐκκλησίας ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Ρώμη. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ Χριστὸς εἶνε ἡ μόνη κεφαλὴ τοῦ χριστιανικοῦ σώματος, ἣς ἕκαστος ὀφείλει νὰ κρατῇ· ἐν τῇ Δύσει ὁ Πάπας Ρώμης εἶνε ἡ κεφαλὴ, εἰς ἣν ἕκαστος πρώτιστα ὀφείλει νὰ ὑποτάσσεται· ἐκεῖ αἱ ἐθνικαὶ ἐκκλησίαι διοικοῦνται αὐτεξουσίως καὶ συνδέονται πρὸς ἀλλήλας μόνον διὰ τῆς κοινῆς πίστεως καὶ ἀγάπης· ἐνταῦθα πᾶσαι διοικοῦνται ὑπὸ τῆς κοινῆς αὐτῶν κεφαλῆς καὶ ἐντεῦθεν ὁ ἐνωτικὸς αὐτῶν δεσμὸς κυρίως εἶνε ἡ ὑπακοὴ εἰς τὸν Πάπαν, ὅστις δῆθεν κατεστάθη ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ κεφαλὴ καὶ θεμεθλον τῆς ὅλης Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ ταῦτα ἐσφαλλέεις κατ' οὐσίαν, ποιούμενος μέχρι σήμερον λόγον ἐν πληθυντικῷ ἀριθμῷ περὶ ἐκκλησιῶν. Μόνον μία Ἐκκλησία δύναται νὰ ὑπάρχη καὶ τὸ πολὺ τόσῳ μόνον δύναται νὰ γίνηται ἔτι λόγος περὶ Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει ἐφ' ὅσον ἀκριβῶς ἡ μία ὑπὸ τὸν Πάπαν τελοῦσα Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει κέκτηται ἰδιαίτερον ὄργανισμὸν καὶ ἰδιαιτέρους τύπους. Τὴν ἀποψιν ταύτην λοιπὸν ἐκπροσωπεῖ διὰ τῶν

νέων διατάξεων Βενέδικτος ὁ ΙΕ'. Ἐντεῦθεν καὶ σημειώτερον ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ διὰ τὰς ἀνατολικὰς ὑποθέσεις ἀπὸ 1ης Δεκεμβρίου ἰδρύεται οὐχὶ μόνον διὰ τὸν ἀνατολικὸν ρυθμὸν οὐδὲ μόνον διὰ τὰς ἀνατολικὰς ἐκκλησίας ἐν πληθυντικῷ ἀριθμῷ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν (*pro ecclesia orientali*) ἐν τῷ ἐνικῷ ἀριθμῷ. Βεβαίως δύνανται αἱ σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν ἐπαρχίαι καὶ ἐκκλησιαστικαὶ περιφέρειαι νὰ ὀνομάζωνται ἔτι ἐκκλησίαι· ἀλλ' ἐν τῇ δευτέρῳ παπικῇ διατάξει ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῶν μὴ οὐνιτῶν ἀνατολικῶν, ἐπιμελῶς ἀποφεύγεται ἡ λέξις ἐκκλησία· ἐν ταύτῃ γίνονται λόγος μόνον περὶ τῆς θεολογίας τῶν ἀνατολικῶν χριστιανῶν, περὶ τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῶν κανονικῶν χριστιανικῶν λαῶν, περὶ τῆς διαφοροῦ λειτουργίας τῶν ἀνατολικῶν, περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, περὶ τῆς φιλολογίας καὶ τῶν κηρυγμάτων τῶν ἀνατολικῶν.

Ἡ σημασία ἄρα τῶν νέων διατάξεων κεῖται, νομίζομεν, οὐσιωδῶς ἐν τούτῳ, ὅτι ἐφεξῆς καὶ εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον αὐταὶ [δὲν ὑπετάγησαν εἰς τὸν Πάπαν, δὲν ἀποδίδονται ἡ τιμὴ ὅτι εἶνε ἀληθεῖς χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Διὰ τοῦτου σαφέστερον ἢ μέχρι τοῦδε δεικνύεται εἰς τοὺς Ἀνατολικούς, ὅτι τότε μόνον θὰ ἀνήκωσιν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἰδρυθεῖσαν μίαν Ἐκκλησίαν, ὅταν ὑποταχθῶσιν εἰς τὸν Πάπαν Ρώμης. Βενέδικτος ὁ ΙΕ' ἔχει προφανῶς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ παροῦσα στιγμή εἶνε εὐνοϊκὴ πρὸς ἐπέκτασιν τῆς παπικῆς αὐθεντίας καὶ ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων καὶ αὐτοκεφάλων ἐθνικῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς».

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ φίλος Καθολικὸς ἀναζητῶν τὴν σημασίαν, ἣν κέκτηνται αἱ νέα παπικὰ διατάξεις. Ἄλλ' ἐξέ-

στα ἡμῖν πρῶτον νὰ παρατηρήσωμεν εἰς τὸν **Καθολικόν**, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐν Βατικανῷ συνόδου καὶ ἐφεξῆς καὶ ἂν ποτε ἐκάλουν οἱ παπῶφρονες ἐκκλησίας τὰς ὀρθοδόξους τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησίας καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ σχετικῶς ἥπιον ἐπίθετον **σχισματικός**, τοῦ λόγου ὄντος περὶ αὐτῶν, ἐπραττον τοῦτο ἐκ πολλῆς πρὸς αὐτὰς συγκαταβάσεως καὶ ἐν τῇ μήπω φυλλορρησάσῃ ἐλπίδι, ὅτι οἷα εἰς μακρὰν θὰ κάψαισι τὰν αὐχένα ὑπὸ τὸν παπικὸν ζυγόν. Διότι κατόπιν τῆς *Constitutio dogmatica I. de ecclesia Christi* (18 Ἰουλίου 1870) πᾶς ὁ ἀρνούμενος ὅτι τὸ πρωτεῖον καὶ τὸ ἀλάθητον εἶνε δόγματα ἀποκεκαλυμμένα εἶνε ἀναντιρρήτως συμφθὰ τῇ παπικῇ ἀντιλήψει αἰρετικός καὶ οὐχὶ ἀπλῶς **σχισματικός** κατὰ τὴν διάκρισιν τῶν ὄρων, ἦν εἰσηγεῖται ὁ Μ. Βασίλειος καὶ καθ' ἣν αἰρετικῶς μὲν εἶνε ὁ περὶ τὸ δόγμα πλανώμενος, **σχισματικός** δὲ ὁ σφάλλον περὶ δευτερευόντά τινα καὶ μᾶλλον πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολεμικὸν σχέσιν ἔχοντα. Οὐδὲν ἄρα θαῦμα, ὅτι ὁ Πάπας ἀρνεῖται νὰ ἀποδώσῃ ἐφεξῆς τὸ ὄνομα ἐκκλησία εἰς τὰς κατὰ Ἀνατολὰς ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας ὡς ἀπορριπτύσσας τὸ κατ' ἐξοχὴν κατ' αὐτὸν γνῶρισμα τῆς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας καὶ παντὸς ἀληθινοῦ πιστοῦ, τὴν ὑπακοὴν εἰς τὸν μόνον ἀντιπρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν Πάπαν Ρώμης. Ἀφίνομεν εἰς ἄλλους νὰ κρίνωσιν, ἂν διὰ τοιούτων μέσων πληροῦται ἢ εὐρύνεται μᾶλλον τὸ χάσμα τὸ χωρίζον καὶ πρότερον μὲν, ἀλλ' ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς Βατικανῆς Συνόδου Παπισμὸν καὶ ὀρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἐὰν θελήσῃ τις νὰ ἀκριβολογήσῃ, ἢ ἀληθῆς ἀντίληψις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡσαύτως εἶνε, ὅτι ἡ Ρωμ. Ἐκκλησία διαστρέψασα τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας καὶ ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας πρὸ πολλοῦ ἀπώλεσε τὸ δικαίωμα νὰ τιτλοφορῆται ἐκκλησία ἐν τῇ ἀληθεῖ αὐτῆς ἐννοίᾳ

καὶ τὰ μέλη αὐτῆς νὰ θεωρῶνται ἀληθεῖς χριστιανοί· ἀλλ' ἰδίᾳ συνέβη τοῦτο ἀπὸ τῆς Βατικανῆς Συνόδου, ὅτε διεστρεβλώθη ὑπ' αὐτῆς αὐτὴ ἢ ἀληθῆς ἐννοία τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἀντελαμβάνετο αὐτὴν ἢ ἀδιαίρετος ἀρχαιότης· ἐντεῦθεν καὶ οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν εἰσὶν ἐν τῇ κυρίᾳ ἐννοίᾳ κατὰ τὴν ὀρθόδοξον ἀντίληψιν οἰρετικοί. Ἄλλ' οἱ ὀρθόδοξοι θεολόγοι ἐκφραζόμενοι περὶ τῆς ρωμ. Ἐκκλησίας καὶ νῦν ἐτι οὐχὶ σπανίως μεταχειρίζονται τὸν ὄρον **καθολικὴ ἐκκλησία** καὶ δὲν πορέλειψαν νὰ κατακρίνωσιν τινες ὡς φιλέριδας καὶ ὑπερβολικοὺς τοὺς εἰσαγαγόντας πάλαι τε καὶ νῦν τὸν ὄρον **καθολικὴ Ἐκκλησία** καὶ **καθολικός**, διότι ἐφρόνουν, ὅτι διὰ τοιαύτης φρασεολογίας δὲν προάγεται τὸ ποθητὸν τῆς συνεννοήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ἔργον. Ἄλλ' ἀφοῦ Βενέδικτος ὁ ΙΕ' ἀρνεῖται εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν αὐτὸ τὸ ὄνομα Ἐκκλησία, παρέχει καὶ εἰς τοὺς ὀρθοδόξους πληρέστατα τὸ δικαίωμα, ὅπως ἀποφεύγοντες πᾶσαν ἀβροφροσύνην ὀνομάζωσιν ἐφεξῆς τὸ ὑπ' αὐτὸν σύστημα μόνον Παπισμὸν καὶ Παπικὸν (οὐχὶ τ. ἔ. Χριστιανικὸν) Ἐκκλησίαν ὀνομασίας χαρακτηρίζουσας ἀκριβέστατα τὴν ὑπ' αὐτῆς γενομένην διαστροφὴν τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως ὡς ὀρατῆς αὐτῆς κεφαλῆς, τοῦ Πάπα Ρώμης.

Πλὴν ὁμως ταύτων ἡμεῖς τὴν σημασίαν τῶν νέων παπικῶν διατάξεων δὲν θεωροῦμεν ἀπλῶς τυπικὴν ὡς ὁ φίλος «Καθολικός». Φρονοῦμεν τοῦναντίον ὅτι αὐταὶ καὶ μάλιστα ἢ δευτέρα κέκηγται μεγίστην οὐσιαστικὴν σπουδαιότητα δι' ἡμᾶς τοὺς ὀρθοδόξους, διότι ἀποτελοῦσι νέον σταθμὸν προπαγανδικῆς κινήσεως ἀπὸ τῆς παπικῆς Ρώμης πρὸς ἀνατολὰς. Ἐφ' ὅσον ἡμεῖς γινώσκομεν, μέχρι σήμερον ὡς κέντρον μορφώσεως τῶν ἐπιεμένων τοιαύτης

ἐχρησίμευε τὸ περίφημον Κολλέγιον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐν Ρώμῃ καὶ εἴ τι παρεμφερές, εἰς τὸ ὁποῖον ὁμοῦ εἰσήγοντο οὗτοι ἀφοῦ ἀπηνούνητο τὴν πίστιν τῆς ἰδίας ἐκκλησίας καὶ ἠσπάζοντο τὰ δόγματα τοῦ παπισμοῦ. Ἐντεῦθεν πρόδηλον, ὅτι τὸ καταστατικὸν αὐτοῦ ἀπετέλουν εἴτε ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῷ οὐνιτισμῷ γεννηθέντες εἴτε δραπετίδαι τινές καὶ ριψάσπιδες διὰ λόγους ἥμισυ ἀγνοῦς (τοιαύτη εἶνε ἡ ἀντίληψις διασημῶν θεολόγων τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς πρὸς ἐμὲ ἐκφράσεις αὐτῶν) ἀποκηδήσαντες ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς ὀρθοδόξου αὐτῶν μητρὸς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ κατόπιν τῆς ἰδρύσεως τοῦ παπικοῦ Ἰνστιτούτου, περὶ οὗ διαλαμβάνει ἡ δευτέρα παπικὴ διάταξις, τὰ πράγματα μεταβάλλονται. Ὅχι μόνον ὁ κύκλος τῶν σχετιζομένων πρὸς τὰς ἀνατολικὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ ἀνατολικά πράγματα μαθημάτων πολλαχῶς εὐρύνεται συμπεριλαμβανομένων καὶ ἀσχετῶν πρὸς τὴν θεολογίαν κλάδων, δυναμένων ὁμοῦ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰ σχέδια τῶν μελλόντων προπαγανδιστῶν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ, ἀλλὰ καὶ ὁ κύκλος τῶν φοιτητῶν. Διότι τοῖς δὲν ἀποτελοῦσι μόνον οἱ μέλλοντες νὰ δράσωσιν ὡς προσηλυτιστὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἱερεῖς τοῦ Λατινικοῦ ρυθμοῦ καὶ οἱ οὐνῖται Ἀνατολικοί, «ἀλλὰ καὶ μὴ οὐνῖται ὀρθόδοξοι ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐγκύψωσι βαθύτερον εἰς τὴν ἀλήθειαν». Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἐπιτρέπεται καὶ εἰς μέλη τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἢ φοίτησις εἰς παπικὸν Ἰνστιτούτον, ἰδρυμένον ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ καὶ διατελοῦν ὑπὸ τὴν «ἰδιαιτέραν ἐπαγρύπνησιν καὶ προστασίαν τοῦ Πάπα». Καὶ δὲν ἀναγράφονται μὲν οἱ ὅροι, ὑφ' οἷς θὰ ἐπιτρέπηται ἢ εἰς αὐτὸ ἐγγραφῆ τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλ' οὐδένα νομίζω λανθάνει ὁ ἀπώτερος τοῦ Πάπα σκοπός. «Ἡ ἀλήθεια εἰς ἣν οὗτοι ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐγκύψωσι» δὲν δύναται βεβαίως νὰ εἶνε ἄλλη ἢ ἡ παπικὴ ἀλήθεια τ. ἔ. ἡ παπικὴ ἀντίληψις καὶ ἐρμηνεία

τῆς ἁγίας Γραφῆς, τῆς ἱστορικῆς θεολογίας, τῆς πατριστικῆς καὶ εἰτινος ἄλλου θεολογικοῦ μαθήματος, ἧς ἢ κατὰ πτωσις ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐκκλησίαις ἐπήνεγκε κατὰ τὸν Ρωμαῖον Πατριστητιν «τὴν ἀπόσχισιν τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἀπὸ τοῦ ἀνέκαθεν ἀνεγνωρισμένου κληρονόμου τοῦ γενικοῦ καὶ διαρκοῦς Ἀποστολάτου». Βαβαί τῆς παπικῆς γενναιοφροσύνης! Ἀλλὰ δύναται νὰ ὑπάρξῃ τὸ μέγα τοῦτο ὄνομα καὶ πράγμα, ἡ ἀλήθεια, ἐκεῖ, ὅπου ἀφρητρίαν πάσις ἐρεῦνης καὶ ἐκζητήσεως εἴτε γραφικῆς εἴτε ἱστορικῆς ἀποτελεῖ ἢ ἐκ τῶν προτέρων ἀποδοχή, πίστις καὶ ὑπακοή εἰς τὸ παπικὸν πρωτεῖον καὶ ἀλάθητον, τὰ ὅπως ἀντίθετα πρὸς αὐτὴν τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν ἀνευδίῃ ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας; Ἄς μαρτυρήσωσιν οἱ εἰς θεολογικὰς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων τῆς Δύσεως φοιτήσαντες ὀρθόδοξοι καὶ ἀκροασθέντες θεολογικῶν μαθημάτων παρ' ὑπεραλείων καθηγητῶν, ἂν ἠδύναντο ὄχι νὰ ἐμβραδύνωσιν, ἀλλὰ νὰ παρακολουθήσωσι καὶ τὰς παραδόσεις αὐτῶν ἀνευ ἐξεγέρσεως ἐν αὐτοῖς τοῦ αἰσθητήματος τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἀναιδῶς λακπατουμένην ἀλήθειαν καὶ τοῦ ἀποτροπιασμοῦ πρὸς τὰ ἀναίσχυντα αὐτῶν ψεύδη. Καὶ ἀφοῦ ταῦτα συμβαίνουσιν ἐν πανεπιστημιακαῖς θεολογικαῖς Σχολαῖς, ἐν αἷς μελλῶν συνήθως ἐπικρατεῖ ἐλευθερία ἐν τῇ ἐρεῦνῃ τῆς ἀληθείας, φαντάζεται τις οἷου θὰ ἐμφορῶνται ἐλευθέρου πνεύματος οἱ κοδηγέται τῶν μελλόντων προπαγανδιστῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ οἱ ἀλειυταὶ τῶν ὀρθοδόξων τοῦ Ἰνστιτούτου φοιτητῶν εἰς τὴν παπικὴν σαγήνην. Διότι περὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἀναμφιβόλως πρόκειται, νὰ ἐγγυθῆ τ. ἔ. εἰς ὅ,τι πλείστους τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων ὁ παπικὸς λόγος, ἀδιαφόρως ἂν αἱ ὀλέθρια αὐτοῦ ἐκδηλώσει θὰ ἀναφανῶσιν ἀμέσως ἢ βραδύτερον, νὰ ἐκπορθηθῇ τὸ ἀπόρθητον φρούριον τῆς ὀρθοδοξίας ἔσωθεν, ἀφοῦ αἱ μέχρι σήμερον ἔξωθεν γινόμε-

μεναι προβολαί ήστόχησαν. Ίνα δὲ ὁ σκοπὸς οὗτος ἀσφα-
λέστατον ἐπιτευχθῆ, αἰρουμένης πάσης ὑπονοίας περὶ προση-
λυτισμοῦ, ἐπῆλθε διὰ τῆς πρώτης τῶν παπικῶν διατάξεων
ὁ χωρισμὸς τῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὰς ἀνατολικὰς ὑπαθέσεις»,
ἀπὸ τῆς Προπαγάνδας οὐχὶ δὲ μόνον, «ὅπως ἀρθῆ ἡ παρε-
ξήγησις παρὰ τοῖς Οὐνίταις, ὅτι ὁ Πάπας ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπο-
τάξῃ τοὺς Ἀνατολικούς ὑπὸ τὸν λατινικὸν ρυθμὸν» ὡς δια-
τείνεται τὸ παπικὸν ὄργανον, ὁ Ρωμαῖος Παρατακτητής.
Ἄλλ' ἐχέτω ἀτρέμας Βενέδικτος ὁ ΙΒ'. Ἐὰν ἡ παπικὴ Προ-
παγάνδα ἐν χρόνοις ζοφεροῖς διὰ τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατο-
λικὴν Ἐκκλησίαν ἐναυάγησε πρὸ τοῦ ἀκλονήτου βράχου τῆς
ὀρθοδόξου ἀληθείας πιστεύουιν ἀκραδάντως, ὅτι ὑπὸ τὴν
ζωογόνον πνοὴν τῆς ἐλευθερίας, ἣτις νέαν ὑπασχεῖται, ὅτι
θὰ ἐμφυσησῇ ζωὴν εἰς τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας ἐκάστας
καὶ θὰ συσφιγξῇ στενώτερον τὸν ἀνέκαθεν συνδέοντα αὐ-
τὰς πρὸς ἀλλήλας δεσμὸν τῆς κοινῆς πίστεως, νέαι καὶ θὰ
σφρηλατηθῶσι πανοπλίαι πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ποικίλων
φανερωῶν ἢ ὑπόυλων ἐπιθέσεων τοῦ πολυμηχάνου καὶ
ὑπερφύλου Παπισμοῦ. *Cauesant consules* ἐπιφωνοῦμεν
πρὸς τοὺς πεπνυμένους ἀρχηγούς τῶν αὐτοκεφάλων ὀρθο-
δόξων ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς!

† Ὁ Σελευκείας Γερμανὸς

ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΓΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΟΙΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΕΠΟΧΗΝ

— 336 —

ΠΙΣΤΑΙ: Ζαχαροῦ τοῦ Ρήτορος Ἐκκλ. Ἱστορία, ἔκδ.
Ahrenis καὶ Krüger, 1899 σελ. 56 κξ.—Εὐαγγρίου,
Ἐκκλ. Ἱστορία, Γ', γ' κξ.—Παχυμέρους, Ἱστο-
ρία, ἔκδ. Βόννης, τόμ. I, σελ. 449 κξ.

Τῷ 451 ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μαρκιανοῦ συνεκροτή-
θη, ὡς γνωστὸν ἢ ἐν Χαλκηδόνι Δ' οἰκ. σύνοδος, ἣτις κατε-
δίκασε τὸν μονοφυσιτισμὸν, διὰ δὲ τοῦ 28ου καν. αὐτῆς
ἀνεγνώρισεν τὴν ἐπὶ τῶν ἀρχιεπισκοπῶν Ἀσιανῆς (Ἐφέσου)
καὶ Ποντικῆς (Καισαρείας) δικαιοδοσίαν τοῦ Κων)πόλεως
καὶ ἀπένειμεν αὐτῷ Ἰσα πρὸς τὸν Ρώμης πρεσβεῖα τιμῆς
Εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Μαρκιανοῦ, οἱ
μονοφυσῖται Ἀλεξανδρεῖς ἐφώνευσαν τὸν ἐπιβληθέντα αὐτοῖς
ἐπίσκοπον Πρωτέριον, ὀχλαγωγικῶς δὲ ἀνύψωσαν εἰς τὸν
ἐπισκοπικὸν τῆς Ἀλεξανδρείας θρόνον τὸν μονοφυσίτην Τι-
μόθεον, ἀλλ' ὁ νέος αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Α' (457—474)
ἐξώρισεν αὐτόν, ἀποστείλας ἐκεῖ ἄλλον ἐπίσκοπον. Τὸν
Λέοντα ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ
Ζήνων (474—475), ὅστις ὡς Ἰσαυρὸς καὶ ὡς στηριζόμενος
ἐπὶ τῆς ἐξ' Ἰσαύρων ἀποτελουμένης αὐτοκρατορικῆς φρου-

ρᾶς, ἦτο λίαν ἀντιδημοτικός, εἰς ἐπίμετρον δὲ ἡ βασιλομή-
 τωρ καὶ πενθερὰ αὐτοῦ Βερίνα ἐπέδιωκε νὰ φέρῃ εἰς τὸν
 αὐτοκρατ. θρόνον τὸν ἀδελφόν τῆς Βασιλίσκου. Ὁ λαὸς τῆς
 Κων)πόλεως ἐξηγέρθη ἐπὶ τέλους, παρεκτραπείς εἰς ἀληθῆ
 τῶν μισητῶν Ἰσαύρων σφαγῆν, ἀλλ' ὁ Ζήνων μετὰ τῆς συ-
 ζύγου αὐτοῦ προέλαβε νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῆς πρωτεύουσας.
 Ὁ νέος αὐτοκράτωρ Βασιλίσκος (475 — 477), στηριζόμενος
 κυρίως ἐπὶ τῶν μονοφυσιτῶν, προέβη, πρῶτον, εἰς τὴν ἀνά-
 κλησιν τοῦ ἐξορίστου Ἀλεξανδρείας Τιμοθέου, ἐνθουσιωδῶς
 γενομένου δεκτοῦ ἐν Κων)πόλει ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ δεύτερον,
 εἰς τὴν καταδίκην τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου
 δι' αὐτοκρατ. διατάγματος (τοῦ «ἐγκυκλίου»), ὃ ἔσπευσαν ν'
 ἀποδεχθῶσι περὶ τοὺς 700 (ἢ 500) ἐπίσκοποι τῆς Ἀσίας,
 ὅχι ὅμως καὶ ὁ Κων)πόλεως Ἀκάκιος, ὅστις ἐτήρησε μᾶλ-
 λον στάσιν παθητικὴν. — Μετὰ τοῦ μονοφυσιτισμοῦ ἀνέζη-
 σαν αἱ ἀρχαῖαι ἀντιζηλίαι μεταξὺ τοῦ Ἀλεξανδρείας καὶ
 τοῦ Κων)πόλεως. Οἱ ἀρχιεπίσκοποι Ἀλεξανδρείας Ἰβάρως
 ἀνέκαθεν ἔφεραν τὴν διὰ τῆς Β' καὶ εἶτα διὰ τῆς Δ' οἴκουμ.
 συνόδου ἐξύψωσιν τοῦ Κων)πόλεως, ἐζήτουν δὲ νὰ περισώ-
 σουν τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρωτεύουσαν αὐτῶν θέσιν. Κατὰ τὴν
 ἐν Ἐφέσῳ μονοφυσιτικὴν σύνοδον (449) ὁ Ἀλεξανδρείας
 Διόσκορος εἶχεν ἀποκληθῆ ὀικουμενικὸς ἀρχιεπίσκοπος¹).
 Ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν προκατόχων του ἐβάδισε νῦν ὁ Ἀλεξαν-
 δρείας Τιμόθεος· πείθει τὸν αὐτοκράτορα Βασιλίσκου νὰ
 περιαρίσῃ τὴν περιοχὴν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ οἴκουμ. πα-
 τριαρχείου, ἀνεξαρτῶν ἀπ' αὐτοῦ τὰς ἐκκλησίας τῆς Μ.
 Ἀσίας. Ὁ τῆς Ἐφέσου μητροπολίτης Παῦλος δὲν εἶχεν ἀ-
 ναγνωρίσῃ τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, χει-

¹ Mansi τόμ. I, σελ. 865, κατὰ τὸ περιωζόμενον λατινικὸν καίμενον
 «universalis archiepiscopus Dioscorus magnae Alexandrinae ci-
 vitatis».

ροτονηθεῖς ὄχι ὑπὸ τοῦ Κων)πόλεως, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀρ-
 χαιοτέραν τάξιν ὑπὸ τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων, δι' ὃ εἶχε
 κηρυχθῆ ἔκπτωτος τοῦ θρόνου. Ὁ Ἀλεξανδρείας Τιμόθεος
 ἐλθὼν νῦν εἰς Ἐφεσον συγκαλεῖ σύνοδον, ἐγκαθιστᾷ ἐκ νέου
 τὸν Παῦλον καὶ παραχωρεῖ αὐτῷ τὰ ἀρχαῖα τοῦ θρόνου αὐ-
 τοῦ δίκαια. Ζαχαρίας ὁ Ρήτωρ λέγει· «καὶ κανονικῶς αὐτῷ
 ἀποδίδωσι τοῦ θρόνου αὐτοῦ δίκαια, ὅπερ αὐτὸν ἀφείλεν
 ἢ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος, ἐκ κολακείας δοῦσα αὐτὸ τῷ
 θρόνῳ τῆς βασιλευούσης» (Ἐκκλ. Ἰστ. σελ. 65), Ὁ Εὐά-
 γριος ταῦτα ἀποδίδει ὡς ἐξῆς· «ἀποδίδωσι δὲ τῇ Ἐφεσίῳ
 καὶ τὸ πατριαρχικὸν δίκαιον, ὅπερ αὐτὴν ἀφείλεν ἢ ἐν Χαλ-
 κηδόνι σύνοδος» (Ἐκκλ. Ἰστ. Γ' στ'). Τὰ πράγματα βε-
 βαίως δὲν θὰ περιωρίζοντο μέχρι τοῦ σημείου τούτου. Ὁ
 Ἀλεξανδρείας Τιμόθεος εἶχε σκοπὸν νὰ προχωρήσῃ περαι-
 τέρω, κατ' ἕτεραν καὶ ἕτερον κατὰ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταν-
 τινουπόλεως κτύπημα. Ζαχαρίας ὁ Ρήτωρ πληροφορεῖ ἡμᾶς,
 ὅτι πριετοιμάζετο ἡ σύγκλησις συνόδου ἐν Ἱερουσαλήμ, δι'
 ἧς θὰ κατεβιβάζετο τοῦ θρόνου τῆς Κων)πόλεως ὁ Ἀκά-
 κιος καὶ αὐτ' αὐτοῦ θ' ἀνεβιβάζετο ὁ Ἀλεξανδρεὺς μοναχὸς
 Θεόπομπος (αὐτ. σελ. 67), πειθήριον τοῦ Ἀλεξανδρείας Τι-
 μοθέου ὄργανον. Ὁ Βασιλίσκος ὡς αὐτοκράτωρ εἶχε βεβαίως
 κοινὰ συμφέροντα μετὰ τοῦ Κων)πόλεως, οὐδὲ συνέφερον
 αὐτῷ ἢ τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐνίσχυσις καὶ ἐξύψωσις, ἀλλ'
 αἰσθανόμενος τὸν θρόνον αὐτοῦ μήπω στερεωθέντα, ἀφέθη
 νὰ ρυμουλκηθῆ ὑπὸ τῶν φίλων αὐτοῦ. Ὁ Κων)πόλεως Ἀκά-
 κιος πρὸ τοῦ κατενεχθέντος ἤδη κτυπήματος καὶ τοῦ μέλ-
 λοντος ἔτι νὰ κατενεχθῆ κατεξανέστη, ἀπεφάσισε νὰ ἐξέλ-
 θη τῆς παθητικῆς αὐτοῦ στάσεως καὶ ν' ἀντιδράσῃ, ἀναλαμ-
 βάνων τὸν ὑπὲρ τῶν ὄλων ἀγῶνα. Ἐξηρέθισε τοὺς μοναχοὺς,
 ὡς σύμμαχον κατεβίβασεν ἐκ τῆς στήλης αὐτοῦ Δανιὴλ
 τὸν στηλήτην, ἐκλείσε τὰς ἐκκλησίας καὶ γενικὴν ἐξήγειρε

κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλίσκου στάσιω, κηρύσσων αὐτὸν αἰρετικόν.

Εἰς ἐπίμετρον ὁ πρόην αὐτοκράτωρ Ζήνων μετὰ στρατοῦ ἐπήρχετο κατὰ τῆς Κων)πόλεως. Ἐν τοιαύτῃ θέσει εὐρισκόμενος ὁ Βασιλίσκος ἐσκέφθη νὰ καταστείλῃ πρῶτον τὴν ἐσωτερικὴν στάσιω, ὑποχωρῶν εἰς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα. Ἐξεδόθη νέον αὐτοκρατορικὸν διάταγμα (τὸ «ἀντεγκύκλιον») ἀνακαλοῦν τὰ τοῦ προηγουμένου καὶ ἀποδίδου εἰς τὸν πατρι-
 αρχικὸν τῆς Κων)πόλεως θρόνον πάντα τὰ δίκαια αὐτοῦ.
 «Ἀποδοθῆναι δὲ καὶ τὰς ἐπαρχίας τῷ εὐλαβεστάτῳ καὶ ἀγιω-
 τάτῳ πατριάρχῃ καὶ ἀρχιεπισκόπῳ Ἀκακίῳ, ὡν τὴν χειρο-
 τονίαν εἶχεν ὁ θρόνος ταύτης τῆς βασιλίδος καὶ ἐνδόξου πό-
 λεως» δηλαδὴ τῶν νῦν ὄντων θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων με-
 νόντων ἐπὶ τῶν οἰκείων θρόνων, μηδενὸς ἐκ τούτου προκρί-
 ματος γενόμενου μετὰ τὴν τούτων τελευτήν τῳ δικαίῳ τῆς
 χειροτονίας τοῦ εὐαγοῦς θρόνου ταύτης τῆς βασιλίδος καὶ
 ἐνδόξου πόλεως» (Εὐαγγρίου, Ἐκκλ. Ἱστ. Γ', ζ'). Ὡς ἐκ τοῦ
 χωρίου τούτου φαίνεται, ὁ αὐτοκράτωρ καὶ κατὰ τὴν τελευ-
 ταίαν στιγμὴν ἐζήτηε νὰ σώσῃ τὸν Ἐφέσου Παῦλον, ἀλλὰ
 μάταιος ὁ κόπος. Ὁ Ζήνων μετ' ὀλίγον εἰσέρχεται μετὰ
 στρατοῦ εἰς τὴν Κων)πολιν (477), ὁ Βασιλίσκος μετὰ τῆς
 γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ ἀποσφάττεται ἐν Ἀκουσῶ
 τῆς Καππαδοκίας καὶ ὁ Παῦλος ἀπελευθερῆται τῆς Ἐφέσου.
 Ἡ τοῦ Ἀλεξανδρείας Τιμοθέου ἀπόπειρα, νὰ περιορίσῃ τὴν
 περιοχὴν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου
 ἐναντιώθησεν.

Παρήλθον ἕκτοτε ὑπὲρ τὰ ὀκτακόσια ἔτη. Ἐπὶ τοῦ θρό-
 νου τοῦ Βυζαντίου ἐκάθητο Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος (1261—
 1282), οὗτινος ἡ βασιλεία ὑπῆρξε ταραχώδης ἐκκλησιαστικὴ
 περίοδος. Ὁ Μιχαὴλ καθήμενος ἐπὶ θρόνου, οὐ ἐγένετο μὲν
 ἄξιος διὰ τῆς ἀπὸ τῶν Λατίνων ἀνακτῆσεως τῆς Κ)πόλεως,
 οὐ ἄμωσ τὸν νόμιμον μνηστῆρα, τὸν νεαρὸν Ἰωάννην, παρ-

ηγώνισε καὶ ἐτύφλωσεν, ἤσθάνετο ἀκροσφαλῆ τὴν θέσιω
 αὐτοῦ, ἐφοβεῖτο τὸ ἄδηλον μέλλον καὶ διὰ τοῦτο πλειστά-
 κισ ἐταπεινώθη πρὸ τοῦ πατριάρχου, ἐκλιπαρῶν τὴν συγ-
 γνώμην καὶ τὴν καθαγίασιω τῆς ἐκκλησίας. Ἄλλ' ὁ πατριάρ-
 χης Ἀρσένιος (1255—1260 καὶ 1261—1267) σοβαρῶς ἀντε-
 λαμβάνετο τῶν πατριαρχικῶν αὐτοῦ καθηκόντων καὶ τῆς
 πατριαρχικῆς τιμῆς. Ἦλθον στιγμαί, καθ' ἃς ἐν τῷ Βυζαν-
 τίῳ ὄχι ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλ' αὐτὸς ἦτο τὸ ὑπερέχον καὶ δε-
 σπύζον πρόσωπον, τὸ δ' ἀπ' αὐτοῦ προκύψαν σχίσμα τῶν
 ἀρσενιατῶν πολλὰ πράγματα καὶ ἀπογοητεύσεις παρέσχεν
 εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Τὸ ζήτημα τῆς μετὰ τῆς Ρώμης ἐνώσεως
 τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἔφερεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρό-
 νον Ἰωάννην τὸν Βέκκον (1275—1282), «ὄρμητιαν καὶ θερ-
 μουργόν», ὅστις πολλαχῶς ἐδέσποσε τοῦ πνεύματος τοῦ
 αὐτοκράτορος, ἀλλὰ καὶ μέχρι τοιοῦτου σημείου ἐξώθησε
 τὰς ἑαυτοῦ ἀπειτήσεις, ὥστε νὰ κατεξυνασθῆ ὁ ἐγωϊσμός
 καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια αὐτοῦ (Παχυμ. Γ, σελ. 403-408). Ἐκ τῆς
 μέχρι τοῦδε πείρας Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος ἐνόησεν, ὅτι
 χρήσιμος αὐτῷ θ' ἀπέβαινεν ὁ περιορισμὸς τῆς ἐξουσίας
 τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἀλλὰ τίνι τρόπῳ θὰ ἦτο τοῦτο
 κατορθωτόν; Τὸν τρόπον ὑπέδειξεν ὁ Ἐφέσου Ἰσαὰκ, ὁ
 πνευματικὸς τοῦ αὐτοκράτορος πατήρ. Οὗτος, εἴτε διότι
 ἐζητήθη ἡ γνώμη αὐτοῦ, εἴτε αὐτόκλητος, ὑπέβαλεν αὐτῷ
 σχέδιον, ὅπερ καὶ εἰς τοὺς σκοποὺς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ
 εἰς τοὺς ἑαυτοῦ μυχιῶνς πόθους ἀντεπεκρίνετο. «Ἦν δ' ὁ τὰς
 ὁρμὰς σφίσιω ὑπανάπτων ὁ τῆς Ἐφέσου Ἰσαὰκ, εἰς πατέρα
 τεταγμένος τῷ βασιλεῖ, οὐδεμίαν δ' ἔχων αἰτίαν ἀπεχθείας
 τῷ πατριάρχῃ παύσον τὸ τὰ δοκοῦντα ξυμπράττειν αἰρεῖ-
 σθαι τῷ βασιλεῖ, ἢ γοῦν τοῦτο μόνον ἢ καὶ δεῦτερον τὸ τὰ
 κατ' ἀνατολὴν πατριαρχικὰ ὑφ' αὐτῷ θέλειω ποιεῖσθαι, μηδὲν

ἀξιῶν πλέον ἔχειν τὸν πατριάρχην εἰς ἐνορίαν ἢ κατὰ μόνην Κων)πόλιν περιοριζόμενα, τὰ δ' ἔξω ταύτης ὑπὸ τοὺς ἐπισκόπους γίνεσθαι, ὧν δῆπου καὶ αἱ ἐνορίαι εἰσὶν» (αὐτ. σελ. 451). Οὐδὲν μείζον, οὐδὲν ἔλλατον ὁ Ἐφέσου συνεβούλευσε τῷ αὐτοκράτορι τὴν κατάργησιν τοῦ οἰκουμ. πατριαρχείου καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ ἐντὸς τῶν τευχῶν τῆς Κων)πόλεως. Ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος προβαίνει εἰς ἔκδοσιν *νεαράς*, δι' ἧς ὀρίζει «τὰ ὅπουδηποτοῦν πατριάρχικα, ὅσα ἐν χώραις καὶ μοναῖς, ὑπὸ τοὺς ἐπισκόπους, ὧν αἱ ἐνορίαι, τελείν, . . . κολουεῖ τῷ πατριάρχῃ τὸ οἰκουμηνικόν, ἐντὸς αὐτὸν περιορίζων τῆς Κωνσταντινου, μηδ' ἐνορίαν ὅσα καὶ τοῦ τυχόντος ἐπισκόπου προσνέμων» (αὐτ. σελ. 452). Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος νεαρὰ δι' εὐνοήτους λόγους φαίνεται ἀπολεσθεῖσα, τὰς δὲ εἰδήσεις ἔχομεν ἐκ τοῦ Παχυμέρους. Ὁ Ἐφέσου Ἰσαὰκ ἐνόμισεν, ὅτι ἐπέστη ἡ στιγμή τῆς ἐκπληρώσεως τῶν πόθων αὐτοῦ, τῆς ἀνασυστάσεως δηλονότι τῆς ἀρχαίας ἀνεξαρτήτου ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Ἀσιανῆς. «Περιποίει τοῖς ἐπισκόποις αὐτοῦ, ταῦτὸν δὲ καὶ ἑαυτῷ λέγειν, τὰ τῆς Κων)πόλεως δίκαια» (αὐτόθι). Βεβαίως οὔτε οἱ σκοποὶ τοῦ Ἐφέσου ἤχθησαν εἰς πέρας, οὔτε ἡ δικαιοδοσία τοῦ Κων)πόλεως ἐμεινεν ἐπὶ πολὺ περιορισμένη ἐντὸς τῆς πρωτευούσης. Ἄν μὴ ζῶντος ἤδη Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, πάντως ὅμως ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀνδρονίκου ἡ δικαιοδοσία καὶ ἡ σημασία τοῦ οἰκουμηνικοῦ πατριαρχείου ἀπεκατέστη, οὐδὲ ἦτο δυνατὸν ἄλλως ἢ συμβῆ. Ὁ Κων)πόλεως ἐπανέκτησε τὴν ἐξέχουσαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ θέσιν αὐτοῦ καὶ δὴ εἰς τοιοῦτον σημεῖον, ὥστε ὁ πατριάρχης Ἰωάννης ὁ Καλέκας ἢ Ἀπρηνὸς τῷ 1344, ἀναρεῶν τὰς παπικὰς τάσεις τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου (1043—1058. Ἰω. Σκυλίτζη, ἔκδ. Βόννης, σελ. 643) ἐκό-

σμησε διὰ μετάξης καὶ χρυσοῦ τὴν πατριαρχικὴν καλύπτραν ὑπέγραφε δι' ὑακινθίνου μελάνης καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ φορέσῃ πέδιλα ἐρυθρὰ (Νικηφ. Γρηγορᾶ, ἔκδοσις Βόννης, τόμ. II. σελ. 697 κξ.).

B. K. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΤΑΥΡΟΠΕΓΓΙΑΚΗΣ ΜΟΝΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΟΛΥΜΠΩ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ 11 τεύχους)

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν διαφόρων σημειώσεων ἐπὶ τῶν χειρογράφων τούτων μαυθάνομεν α') ὅτι ἡ μονὴ ἡμῶν μέχρι τοῦ χιλιοστοῦ ἑξακοσιοστοῦ ὀγδόου ἔτους ἐφέρετο ἔτι μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος, β') ὅτι, ἂν ὄχι κατὰ τὸ ἔτος 1157 πάντως ὅμως ὀλίγα ἔτη πρότερον θὰ ἰδρῦθη ἡ μονὴ ἀφοῦ ὁ παπᾶ κύρ Κλήμης σπεύδει νὰ ἐφοδιάσῃ αὐτὴν μὲ τὰ ἀπαραίτητα διὰ πᾶσαν νέαν μονὴν ἐκκλησιαστικὰ βιβλία. Καὶ γ') ὅτι, μετὰ τὸν ὄσιον ἰδρυτὴν τῆς μονῆς, ὁ ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς καὶ οἰκονόμος τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει σκῆτης τῆς Λαύρας κύρ Κλήμης εἶναι ὁ δεύτερος αὐτῆς πνευματικὸς τροφодότης, ἀφοῦ ἐκ τῶν περισωθέντων ἐννεα χειρογράφων τὰ ἑπτὰ ἐγένοντο διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου καὶ

προμηθεύει αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτοῦ προσηλώθησαν καὶ ἀφιερῶθησαν εἰς τὴν ἐν Ὀλύμπῳ ἄρτισύστατον μονήν.

Πῶς ὁμως τὰ χειρόγραφα ταῦτα καὶ τὰ λοιπὰ 259 ἄλλα βιβλία εὐρέθησαν, ἀπὸ τῆς ἐν Ὀλύμπῳ μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς ἐν Χάλκῃ μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος; τὴν ἀπάντησιν μᾶς δίδει λίαν ἱκανοποιητικὸν ὑπόμνημα κατακεχωρισμένον εἰς τὸν κώδικα τῶν δωρητῶν τῆς Θεολ. Σχολῆς τὸ ἐξῆς:

Ἐπιπόμνημα 15'. Ὁ Παιερῶτατος Μητροπολίτης νῦν δὲ πρόεδρος Διδυμοτείχου κύριος Μελέτιος ἀνέβηκεν εἰς τὴν Θεολογικὴν ταύτην Σχολὴν ἀνάθημα τιμαλφέστατον. μέγα μέρος τῆς βιβλιοθήκης τῆς εὐαγεστάτης μονῆς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ, ὅσα ἰδίᾳ χρηματικῇ δαπάνῃ ἠδυνήθη ἐξ αὐτῆς τῆς πυρᾶς ἐξερπάσσει ἀφ' ἧς, κατὰ τοὺς χαλεποὺς ἐκείνους τοῦ ἡμετέρου γένους καιροὺς ἐπιρριφθεῖσα φεῦ! ὑπὸ τῶν ἀπειροκάλλων ἢ εἰρημένη βιβλιοθήκη ἐγένετο τῶν φλογῶν παρανάλωμα! συνίσταται δὲ τὸ πᾶν ὁ λόγος ἀνάθημα ἐξ ἀρχαίων ἐκδόσεων πολλῶν κλασικῶν συγγραφέων Ἑλλήνων καὶ τινῶν Ῥωμαίων, πλείονων δὲ τῆς Ἐκκλησίας Ἁγίων Πατέρων καὶ ἄλλων νεωτέρων φιλολογικῶν καὶ θεολογικῶν συγγραμμάτων ὁμογλώσσων τε καὶ ἀλλογλώσσων, ἐτι δὲ καὶ τινῶν νεωτέρων ἐποχῆς χειρογράφων, ἑλλειπῶν μέντοι, ὡς εἰκός, τῶν πλείστων καὶ ἐν μέρει λεηλασμένων διὰ τὴν μνημονευθεῖσαν αἰτίαν ἀπαρτίζει δὲ τεύχη μικρὰ τε καὶ μεγάλα διακόσια ἐξήκοντα ὀκτώ, ὧν τὰ πλείστα φέρουσι τὸ ὄνομα Μεθοδίου τινὸς ἱερομονάχου, ἀγοράσαντος αὐτὰ ἐν Λευσίᾳ καὶ ἀφιερῶσαντος εἰς τὴν ρηθεῖσαν ἱερὰν Μονήν. Ἔστι δὲ πιθανῶς αὗτος Μεθόδιος ὁ Ὀλυμπιώτης, ὁ κατὰ τὸ 1766 ἐπιστατήσας τῇ τυπογραφικῇ διορθώσει τῶν ἐν Λευσίᾳ ἐκδοθέντων εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην τεσσαρακοστὴν λόγων τοῦ ἀοιδίου Νικηφόρου τοῦ

Θεοτόκη. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ βιβλία ἐν καιρῷ καταγραφέντα κατατεθήσονται ἐν τῇ σὺν Θεῷ οἰκοδομουμένῃ τῆς Σχολῆς βιβλιοθήκῃ. Ἡ δὲ Σχολὴ τὴν γενναίαν ταύτην προσφορὰν τοῦ ἱεράρχου τούτου εὐμενῶς ἀποδεξαμένη καὶ εὐγνωμονοῦσα ἀνακηρύττει αὐτὸν καὶ ἀναγράφει ἕνα τῶν ἑαυτῆς εὐεργετῶν.

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ραωνγ' κατὰ μῆνα Ἰούνιον.

Ὁ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ὑπομνήματι ἀναφερόμενος Μεθόδιος ὁ συνδέσας τὸ ὄνομα αὐτοῦ τόσον στενῶς μετὰ τὴν βιβλιοθήκην τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου δέον νὰ ἀναγραφῆ μετὰ τὸν ἱερὸν Διονύσιον καὶ τὸν ἱερομόναχον κύρ-Κλήμη μέγας τῷ ὄντι πνευματικὸς τροφοδότης τῆς μονῆς ταύτης. Ζητήσας ἀνεύρον ὀλίγας πληροφορίας περὶ αὐτοῦ. Ὅχι «πιθανῶς» κατὰ τὸν ὑπομνηματογράφον, ἀλλὰ πράγματι εἶναι Μεθόδιος ὁ Ὀλυμπιώτης ὁ κατὰ τὸ 1766 ἐπιστατήσας τῇ τυπογραφικῇ διορθώσει τῶν ἐν Λευσίᾳ ἐκδοθέντων εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην τεσσαρακοστὴν λόγων Νικηφόρου τοῦ Θεοτόκη. Οὗτος ἐκ τῆς Θεσσαλικῆς Ἁγιάς καταγόμενος, διὸ καὶ Ἀγυιώτης γράφεται, ἐνίοτε, ἐγένετο ἀκροατὴς Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως ἐν τῇ Ἐθωνιάδι Σχολῇ¹⁾ καρεῖ; πρότερον μοναχὸς τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Διονυσίου ὡς δείκνυται ἐξ ἰδιογράφου αὐτοῦ σημειώσεως εἰς ἕνα ἐκ τῶν δέκα καὶ τριῶν τόμων τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ἐχούσης ὡς ἐξῆς «τὰ παρὶντα χρυσοστομικὰ τὰ εἰς τόμους δέκα τρεῖς διηρημένα ἠγγρασθησαν διὰ τιμῆς φλωρίων εἴκοσι παρὰ Μεθοδίου ἱερομονάχου Ἀγυιώτου καὶ ἀφιερῶθησαν παρ' αὐτοῦ σὺν ἄλλοις βιβλίοις εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ εἰς τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς ΕΚΟΤΡΕΤΘΗ.

1) Λόγος Νικοιανῆς Νικολάου Ἀλε. Μαυροκορδάτου σελ. 21.

Ὁ Μεθόδιος κατ' ἀρχὰς διετέλεσεν ἐφημέριος τῆς ἐν Βρατισλαβία καὶ ἔπειτα κατὰ τὸ 1761—66 τῆς ἐν Λευψία ἑλληνικῆς κοινότητος κατὰ τὸ 1766 ἐδημοσίευσεν ἐν Λευψία ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Βρέϊτκοφ εἰς 8ον, ἐν κοινῇ διαλέκτῳ πέντε ἐκ τῶν κατηχήσεων τοῦ τῶν Ἱεροσολύμων φωστῆρος Κυρίλλου μετὰ σημειώσεων καὶ μικρᾶς ἐρμηνείας εἰς τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως «διὰ τὰ ἔχει, ὡς λέγει εἰς τὸν πρόλογον, ὁ κάθε εὐσεβὴς Χριστιανὸς μίαν σύντομον καὶ σαφῆ διδασκαλίαν εἰς ὅλα ἐκεῖνα ὅπου ἔχει χρέος νὰ πιστεύῃ» 1). Ὁ Μεθόδιος ἔζησεν ἐπέκεινα τῶν 70 ἐτῶν μίαν φιλοδοξίαν καὶ ἓνα πόθον ἱερὸν ἔχων νὰ πλουτίσῃ τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς του καὶ νὰ φωτίσῃ διὰ τοῦ φωτὸς τῆς παιδείας τοὺς ἐν αὐτῇ συναδέλφους του καὶ πρὸς τοῦτο πάντα τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν του τὴν τόσον γόνιμον εἰς ἔκδοσιν Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν τῆς θύραθεν καὶ ἔσω σοφίας ἐκδοθέντα βιβλία ἐν Ρώμῃ, Λευψίᾳ, Ὁξωνίῳ, Λονδίῳ, Λουτεκίᾳ κ.τ.λ. ἀγοράζων δι' ἀδράς δαπάνης ἀπέστειλεν εἰς τὴν μονὴν του, καὶ ἀπέστειλε τοιαῦτα ὡς γράφει «ἐπέκεινα πολλῶ τῶν τετρακοσίων» αὐτὰ ταῦτα τῶν ὁποίων τὰ πλείστα σήμερον φιλοξενοῦνται ἐν τῇ ἐν Χάλκῃ ἱερᾷ Θεολογικῇ Σχολῇ.

Ἀτυχῶς ὁμως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ βιβλία ταῦτα ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν βιβλίων τῆς Σχολῆς δὲν κατεγράφησαν ἐν ἑκαστῷ ἰδιαιτέρως, διὰ τοῦτο καὶ οὐκ ὀλίγον ἐκοπίασα πρὸς ἐξακριβώσιν αὐτῶν. Θὰ ἀναγράψω ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ μου ὀλίγα μόνον ἐξ αὐτῶν, τῶν ὁποίων προχείρως ἔλαβον σημειώσιν.

1) Conciones Sive orationes ex graecis Latinique.

1) Νεοελληνικὴ Φιλολογία Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρασεῶ, μέρος α' σελ. 36, καὶ Ζαβίρα Ἑλληνικὸν Θέατρον, σελ. 417.

- 2) Palaeographia graeca Parisiis. Gulielmi Cave ss Th. PR Canonici Windesor Scriptorum ecclesiae sticorum historia Literaria Genova, ἡγοράσθη δι' ἐνὸς φλωρίου καὶ δύο ταλήρων.
- 3) Romanae Historiae criptores graeci minores.
- 4) Γεωργίου Συγκέλλου καὶ Νικηφόρου πατριάρχου χρονογραφία, ἔκδοσις Παρισίων.
- 5) Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος ἔργα, ἐν Χάγγῃ.
- 6) Ἰεωδάρου τοῦ Πηλουσιώτου ἐπιστολαί, ἔκδοσις Παρισίων, ἡγοράσθη ἀντὶ 3 φλωρίων.
- 7) Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἀπολογία, ἔκδοσις Λονδίνου, ἡγοράσθη ἀντὶ 2 φλωρίων καὶ ἐνὸς ταλήρου.
- 8) Κυρίλλου Ἱεροσολύμων Ἄπαντα, ἔκδοσις Παρισίων.
- 9) Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνων Ἔργα, ἔκδοσις Παρισίων.
- 10) Φίλωνος Ἰουδαίου Ἄπαντα εἰς δύο τόμους τιμῆς φλωρίων 8 1)2).
- 11) Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας τὰ Εὕρισκόμενα εἰς δύο τόμους, ἔκδοσις Ὁξωνίας.
- 12) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου τὰ Ἄπαντα, ἔκδοσις τοῦ Montefauco, τόμος 13, ἡγοράσθησαν ἀντὶ 20 φλωρίων.
- 13) Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, ἔκδοσις Παρισίων, ἡγοράσθησαν ἀντὶ φλωρίων 3.
- 14) Γρηγορίου Νύσσης, ἔκδοσις Παρισίων, τρεῖς τόμοι.
- 15) Ὀριγένους Ἄπαντα τόμοι πέντε.
- 16) Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, ἔκδοσις Παρισίων, τρεῖς τόμοι.
- 17) Ἀρχιερατικόν, ἔκδοσις Παρισίων, ἡγοράσθη ἀντὶ 2 φλωρίων.

- 18) Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου, Μεθοδίου Πατάρων καὶ Ἀνδρέου Κρήτης, ἔκδοσις Παρισίων, τιμῆς φλωρίων 2.
- 19) Bibliotheca graecorum Patrum, ἔκδοσις Παρισίων.
- 20) Ἐπιφανείου Ἐπισκόπου Κωνσταντίας, ἔκδοσις Κωνσταντίας.
- 21) Catechē, ἔκδοσις Παρισίων, ἠγοράσθη ἀντὶ 2 φλωρίων
- 22) Concordaciae graecae Abrahamii Tromonii, τόμ. 2.
- 23) Γρηγορίου Νεοκαισαρείας.
- 24) Πλάτωνος τὰ Ἄπαντα.
- 25) Βύκλειδου τὰ Σωζόμενα, ἔκδοσις Ὁξωνίας.
- 26) Διονυσίου Ἀλικαρνασέως τόμοι 2.
- 27) Βίωνος Χρυσοστόμου, ἔκδοσις Λουτεκίας, ἠγοράσθη ἀντὶ 5 φλωρίων.
- 28) Θεμιστίου λόγοι, ἔκδοσις Παρισίων, ἠγοράσθη ἀντὶ 3 φλωρίων καὶ 2 θαλήρων.
- 29) Μεθοδίου Συμπόσιον.
- 30) Ἐπιτομὴ εἰς τὸν Προφήτην Ἡσαΐαν, ἔκδοσις Παρισίων.
- 31) Φλαβίου Ἰωσήπου 2 τόμοι.
- 32) Οἰκουμενίου Ἐπομνήματα, 2 τόμοι, ἔκδοσις Λουτεκίας.
- 33) Νείλου τὰ Ἄπαντα, ἔκδοσις Ρώμης ἀντὶ 2 φλωρίων
- 34) Μαξίμου Ὁμολογητοῦ Ἄπαντα, ἔκδοσις Παρισίων 2 τόμοι.
- 35) Θεοδωρήτου Ἄπαντα, ἔκδοσις Λουτεκίας, τόμοι 5, ἠγοράσθησαν ἀντὶ φλωρίων 18.
- 36) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ Ἄπαντα, τόμοι 2, ἔκδοσις Παρισίων.
- 37) Εὐσεβίου Παμφύλου τόμοι 2, ἔκδοσις Παρισίων.
- 38) καὶ Sectiones κ. τ. λ. ἔκδοσις Ὁξωνίας ἠγοράσθησαν ἀντὶ 2 φλωρίων καὶ θαλήρου ἑνός.

Ταῦτα ἐκ τῶν πολλῶν ἅπαντα εἰς τέταρτον καλῶς δεδεμένα καὶ καλῶς διατηρημένα, φέρονται, ὡς εἶπον, τὴν ἰδιόχειρον σημείωσιν τοῦ Μεθοδίου. Παρατήρησα δὲ ὅτι πάντα ταῦτα τὰ βιβλία φέρουσιν ἐν ἀρχῇ ταῖς ἐξῆς γράμματα Δ. Μ. Θ.

Ἐκ τούτων ὀδηγοῦμενός τις καθὼς καὶ ἐκ τῆς σημειώσεως τοῦ δωρητοῦ δύναται νὰ εὔρη καὶ τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς μονῆς τοῦ Ὀλύμπου.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ μονὴ εὐγνωμονῇ τὸν φιλόμουσον αὐτῆς τρόφιμον, τὸν ἱερομόναχον Μεθόδιον, ἐπίσης ἀμέριστος ἢ εὐγνωμοσύνη αὐτῆς καθὼς καὶ τῆς ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς φέρεται καὶ πρὸς ἐκείνον, ὅστις τοιοῦτον τιμαλφέστατον θησαυρὸν δι' ἀδράς δαπάνης ἐξήρπασεν ἐκ τοῦ πυρός. Ὁ νέος αὐτοῦ πνευματικὸς τροφодότης καταγόμενος ἐκ Σίφνου πρὸ τοῦ 1820 διετέλεσε μέγας Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου κατὰ δὲ τὸν Μάρτιον τοῦ 1822 (1) ἐξελέγη Μητροπολίτης Δαρίσσης καὶ ὡς τοιοῦτος ἠγόρασε κατὰ τὸ αὐτὸ ἢ τὸ ἐπόμενον ἔτος οὐς περὶ ὧν ὁ λόγος 268 τόμους. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1835 κκ' ὑψηλὴν ἐπιταγὴν ἐπαύθη ἐκ τῆς Μητροπόλεως Δαρίσσης 2) καὶ κατὰ Ἀπρίλιον 1837 ἐψηφίσθη Μητροπολίτης Σόφιας 3) τὴν ὁποίαν διεκυβέρνησε μέχρι ὁκτωβρίου τοῦ 1847 4) τότε δὲ παραιτηθεὶς ἦλθεν εἰς Βυσαλεύουραν ὅπου κατ' Αὐγούστου τοῦ 1849 5) ἐξελέγη πρόεδρος Δ.δουμοεῖχου καὶ ὡς τοιοῦτος κατὰ Ἰού-

1) Κώδιξ πατριαρχικῆς 140ς, σελ. 18.

2) Τῶν ἀνωτέρω, σελ. 268.

3) αὐτῶν, σελ. 291.

4) Κώδιξ κβ', 182.

5) Κώδιξ κδ', 202.

μιον 1853 ἀνέθηκεν εἰς τὴν Θεολ. Σχολὴν τὸ τιμαλφέστατον αὐτοῦ ἀνίθημα.

Ὁ Μελέτιος κατὰ τὸ ἔτος 1860 διέμενεν ἐν Φαναρίῳ ποδαλγὸς ἐλευθὸς ὥστε νὰ μὴ δύνηται νὰ μεταβαίῃ εἰς τὸν οἶκόν του (ὅπισθεν τῶν Πατριαρχείων ὅπου σήμερον ἡ οἰκία Μακρίδου) διώκει δὲ τὴν ἐπαρχίαν του ὃ ἐκ Καλύμνου Συννάδων Μελέτιος, ὅστις τῇ 2 Νοεμβρίου 1860 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ γέροντός του ἐξελέγη Μητροπολίτης Διδυμοτείχου θ).

Εἰς τοὺς Πατριαρχικοὺς κώδικας⁷⁾ εὕρισται Συνοδικὸν φιλοτιμίας γράμμα ὀρίζον ἵνα Διδυμοτείχου Μελέτιος ἐφ' ὅσον ζῆ καθῆται ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς συνελεύσεσι μετὰ τὸν Προύσης, μετὰ δὲ θάνατον ἐπανέρχεται ἡ ἐπαρχία εἰς τὴν θέσιν της. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς Βιβλιοθήκης. Ἄλλ' εἰς τοὺς Κώδικας τῶν Πατριαρχείων ἐπιμόρως ἐξερευνήσας ἀνεῦρον ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Θεοδοσιουίτης ἀναφερομένων συλλόγων καὶ ἕτερα καθὼς καὶ σωρείαν ἄλλων ἐγγράφων, τὰ ὅποια ἀντιγράψας ἀπέστειλα τῇ Α. Σεβασμιότητι, ὅπως συμπληρώσῃ τὴν τῶσον ἐμβριθῆ καὶ περιεπούδαστον μελέτην αὐτοῦ.

*Εγγραφον ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, τῇ 10ῃ Δεκεμβρ. 1914.

† Μ. Πρωτοσύγκελλος Ἀθηναγόρας

6) Κώδιξ κβ' 370.

7) Κώδιξ κγ' 344.

Ἡ ΑΓΓΛΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΣΑ ΣΧΕΣΕΙΣ

Τὰ δεινὰ τοῦ μεγάλου πολέμου καὶ αἱ ἐξ αὐτοῦ ἀμύθητοι συμφοραὶ συνέβαλον ὥστε οὐκ ὀλίγοι τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν νὰ τείνουσι τὰς χεῖρας καὶ ζητήσουσι τρόπους ὅπως συμπληρώσουσι καὶ εἰς ἑλλάδας. Ἄφ' ἑνὸς ἢ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αἱματοβρεκτοῦ πεδίου τῆς μάχης συνάντησις παντοίας θρησκευτικῆς ἀποχρόσεως ἀπροσωποῦντων ποιμένων, προσκομιζόντων ἐξ διόμοις τοῦ αὐτοῦ Ἐσταυρωμένου τὰς οὐρανίους παρηγορίας εἰς τοὺς μαχομένους συμπατριώτας των· ἄφ' ἑτέρου αἱ κατ' οἶκον χαίνουσαι κοινωνικαὶ πληγαὶ αἱ ταχέως τὴν θεσπείαν ἐκζητοῦσαι παρὰ τῶν λειτουργῶν τῆς εὐσεβάστου θρησκείας· καὶ ἐξ ἄλλου ἡ κατακραυγὴ τῶν ἐλευθεροφρόνων, γαγγυζόντων ὅτι ἡ διεσπασμένη Ἐκκλησία οὐδὲν εἰς τὴν παρούσαν παγκόσμιον κρίσιν συνεισφέρει—ταρσεσκύουσι «εὐδέτερον» ἀπὸ δογματικῆς ἀπόψεως ἕδαφος, ἐφ' ὃς συνακαλοῦντο οἱ διάφοροι Χριστιανοὶ ἄρχηγοὶ, ἵνα κοινὰ ἀπὸ κοινοῦ ἀναπέμψωσι συμπροσευχὰς καὶ λόγους ἀποτεινῶσι θρησκευτικὸς ἐνώπιον μικτῶν ἀκρατηρίων, ἅτινα ἢ κοινὴ συμφορὰ ἐξώμοίου. Ἡ ἐκ τοιούτων ψυχολογικῶν ἀφορμῶν δημιουργηθεῖσα κίνησις ἔσχεν μὲν τὸν ἀντίκτυπόν της μέχρι Σουηδίας ὅπου ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Οὐψέλας προσεκάλει τοὺς Χριστιανοὺς ποιμένας εἰς Παγκόσμιον Χριστιανικὸν Συνέδριον πρὸς ἐξεύρεσιν μέσων ταχείας εἰρηνοποιήσεως, ἔσχεν δὲ τὸν ἀντίκτυπόν της μέχρις Ἀμερικής, ἀπὸ τῆς ὁποίας Ἐπισκοπιανὴ ἀποστολὴ, μετὰ τὸν ἐπίσκοπον Σικάγου ἐπὶ κεφαλῆς, ἐκκινήσασα περιήλθεν ὅλον τὸν παλαιὸν μας κόσμον ζητοῦσα ἀντιπρο-

σώπους πασῶν τῶν ἀνεξαρτήτων Ἐκκλησιῶν Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς διὰ τὸ ὑπὸ μελέτην μέγα Ἀμερικανικὸν Κογκρέσσον, ἐνθα πᾶσα προσπάθεια θὰ καταβληθῆ πρὸς δυνατὴν τινα συρραφὴν τοῦ διεργασθέντος χιτῶνος τοῦ Κυρίου, ἔσχε δὲ πρὸ πάντων τὸν ἀντίκτυπὸν τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν ᾗ πλεῖστοι ὅσοι προσπάθειαι ὑπὸ τῆς ἀρχούσης Ἐκκλησίας καταβλήθησαν πρὸς καλλιέργειαν φιλικῶν σχέσεων καὶ προσεγγίσεων μετὰ τῶν ἐντὸς αὐτῆς καὶ ἐκτὸς.

Διότι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας, πρὸς ἣν ἡμεῖς συνηθίσαμεν νὰ ἀποβλέπωμεν ὡς πρὸς τι ἐνιαῖον καὶ ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν μιᾶς ομάδος τῆς νὰ ἐξάγωμεν καὶ περὶ τοῦ ὅλου γενικὰ χαρακτηριστικὰ, δὲν εἶνε δυστυχῶς καὶ κατὰ τὴν πίστιν μία. Ἄφ' ἑνὸς αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐσωτερικῶς μερίζεται εἰς διαφόρους σχολὰς ἀντιλήψεως καὶ σκέψεως· ἀφ' ἑτέρου ἔχει ἀπέναντί τῆς ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ τὰς ποικιλοτρόπους «ἀσυμμορφώτους» Προτεσταντικὰς διοργανώσεις, τὰς μὴ φερούσας μὲν τὸν τίτλον τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας τοῦ κράτους, ἀμφισβητούσας ὅμως τὸ ἔδαφος πρὸς αὐτὴν διαρκῶς. Καὶ τὰς μὲν ἐσωτερικὰς μερίδας τοῦ καθ' αὐτὸ Ἀγγλικανισμοῦ καταφθάνει δεξιότατα νὰ συγκρατῆ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἢ ἀναστέλλῃ τὴν ἐξουσίαν διὰ μεθόδων ἐλαστικῶν, ἐπιδικουσῶν ἐν τῇ ποικιλίᾳ τὴν ἐνότητα. Τοὺς δ' ἀσυμμορφώτους Προτεσταντικὰς ἐνόμισαν ἐπίσημοί τινες τοῦ Ἀγγλικανισμοῦ κληρικοί· ὅτι μικρὸν κατὰ μέρος θὰ προσοικειωθῶν, ἐὰν πρῶτον μὲν ἐπεκτείνουσι μέχρι τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐκείνων ἐπιπέδου τὸν καὶ ἤδη «χαμηλὸν» Ἀγγλικανισμὸν τῶν, δεύτερον δὲ θέσουσι εἰς ἀμοιβαίαν χρῆσιν τοὺς ἀμβωνάς τῶν, οὕτως ὥστε Ἀγγλικοί θεολόγοι νὰ κηρύττουσι ἐλευθέρως εἰς προσευκτηρίους Μεθοδιστῶν, Πρεσβυτεριανῶν καὶ λοιπῶν, Μεθοδισταὶ δὲ καὶ

Πρεσβυτεριανοὶ καὶ ἄλλοι τούτοις ὅμοιοι, μήτε ἀρχιερωσύνην, μήτε παραδόσεις ἀποδεχόμενοι, νὰ ἀποτείνουσι τὰ κηρύγματα τῶν πρὸς συνάξει ἀγγλικανικᾶς, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅμοιος οὐδέτερος νὰ θίγῃ τὰ εὐθιχὰ δογματικὰ σημεῖα τοῦ ἄλλου.

Τῆς τάσεως ταύτης θερμὸς ὑποστηρικτὴς ἐγένετο ὁ ἐπίσκοπος Νοργουίκης (*Norwich*) καὶ ἰδίως ὁ τῆς Χερσεφόρδης (*Hereford*) Δρ Χένσων, κατὰ τοῦ εἰς ἐπίσκοπον προβιβασμοῦ τοῦ ὁποῖου οὐκ ὀλίγοι Ἀγγλικοί ἐξηγήθησαν ὡς μὴ περὶ τὴν πίστιν ὀρθοπροδοῦντος, ὡς μὴ ἀποδεχομένου τὴν ὑπερφυᾶ σύλληψιν καὶ ἐπίστασιν τοῦ Σωτῆρος καὶ ὡς φρονούντος—κατὰ τὰς ἐπιπέδους τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἐπισκόπου Ζανζβόργης, τὰς ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Χένσωνος ἐξαχθείσας καὶ τῷ Πριμᾶτι ἀποβληθείσας—ὅτι ὁ Χριστὸς ἔθυσεν εἰς τὰς προλήψεις καὶ δαισιδαμονίας τῶν συγχρόνων Του! Αἱ πρὸς προσοικίωσιν ἐν τούτοις τῶν ἀσυμμορφῶτων ἐνέργειαι τῶν πέραν καὶ πέραν προτεσταντιζόντων Ἀγγλικανῶν δὲν εἴρον ἔλεος παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ Λονδίνου, τῷ ἐπισκόπῳ Οὐντσεσθης (*Winchester*) καὶ τῷ τῆς ἐπισκόπῳ Ὁξφόρδης, τῷ σοφωτάτῳ, περιουσιτάτῳ καὶ καθολικωτάτῳ Γκόρ, οἵτινες, πιστοὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, καὶ τὴν πνευματικὴν ἐότητος κληρονομίαν γεραίροντες, καὶ πλέον τὴν ὀρθὴν πίστιν ποιούμενοι ἢ τοὺς τῶν ἀσυμμορφῶτων μοναρχισμοὺς, δὲν ἔπαυσαν φωνάζοντας ὅτι ἀνταλλαγὴ ἀμβωνῶν καὶ ἀμοιβαία διακονία ἐν τῷ θείῳ λόγῳ μεταξὺ Ἀγγλικανῶν καὶ τῶν ἄλλων κακὰ μόνον ἀποτελέσματα θὰ ἔχη, καθὼς παρασκευάζουσα χριστιανισμὸν ἀναμικτὸν, ἀχθωμάτιστον καὶ ἀκαθόριστον, ἐστερημένον τῆς ἀπὸ τῆς σαφοῦς δογματικῆς διδασκαλίας σπονδυλικῆς στήλης καὶ ἐγκυμονοῦντα ἄρα τὰ σπέρματα θλιβερωτέρων ἐν τῷ μέλλοντι διενέξεων.

ἐπραττεν ἡ Ῥωμάνα Ἐκκλησία, ἀλλ' ὑπὸ τὴν Ὁρθόδοξον Σερβικὴν τῶν ἀτιμώσφαιραν δίοι καὶ ναὸν ὠραιότατον ἐν *Caddesdon* τοῖς παρεχώρησαν, ὅπου τακτικῶς ἐξετέλουν τὰ θρησκευτικὰ τῶν χρέη ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐκ Σερβίας ἀποκομισθεισῶν ἁγίων τῶν εἰκότων καὶ μετὰ τοῦ λαμπροῦ ἀρχιμανδριτοῦ τῶν καὶ τῶν ἄλλων καθηγητῶν τῶν τοὺς εἶχον στεγάσει, ἵνα καὶ γλῶσσα καὶ θρησκεία τοὺς παρακολουθοῦσιν Ἐκ τῶν Σέρβων τούτων μερικοὶ ἀποφοιτήσαντες ἐπέστρεψαν εἰς τὴν δοκιμισθεῖσαν καὶ μεγαλυνθεῖσαν πατρίδα τῶν· ἀλλὰ τίς θὰ εἶπῃ ὅτι θὰ λησμονήσουν ποτὲ οὗτοι τὰς χάριτας τῆς ἀνεξέθερσκου Ἀγγλ. Ἐκκλησίας, ἥτις ἐξακολουθεῖ εἰσέτι νὰ ἐνδραγχεῖ τοὺς Σέρβους ἐκτυπώνουσα καὶ ἀποστέλλουσα δωρεὰν εἰς αὐτοὺς καὶ αὐτὰ τὰ λειτουργικὰ τῶν βιβλία, ἵνα μὴ μένουν ἐλλείψει βιβλίων ἀλειτούργητοι οἱ ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν καὶ Βουλγάρων συληθέντες ἱεροὶ τῶν ναῶν;

Τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας μνησθεῖς, δεόν νὰ μνησθῶ καὶ τοῦ Νικολάου Βελιμίροβιτς. Καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βελιγραδίου καὶ ἰδιαιτέρος ἱερεὺς τοῦ βασιλέως Πέτρου ὁ Νικόλαος εἶχεν ἔλθει εἰς Ἀγγλίαν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ πολέμου, ἵνα μεριττεύῃ παρὰ τοῖς ἐδῶ ἰσχυροῖς ὁ πατριωτικώτατος ἱερεὺς. Ἡ καταστροφή τῆς πατρίδος του δὲν τὸν ἀπεθάρρυνε. Ἐξέμαθεν ἐντὸς μικροῦ τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν, συνῆψε σχέσεις, περιήρχετο τὰς πόλεις, ἀνήρχετο τῶν Ἀγγλικανικῶν ναῶν τοὺς ἄμβωνας καὶ διεξετραγῶδει πρὸς τὸ δημόσιον τὰ παθήματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους του, ἐφελκύσας ἐφ' ἑαυτὸν καὶ τὴν χάραν τοῦ ἀμέριστον τὴν συμπάθειαν τοῦ Ἀγγλικανικοῦ κλήρου.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Καντερβουρίας ἐγκοιμιάζων τὸν Νικόλαον, εἶπεν ὅτι, ἂν γνωρίζῃ σήμερον ἡ Ἀγγλικανικὴ

Ἐκκλησία τί ἐστὶ Σερβικὸν ἔθνος καὶ Σερβικὴ Ἐκκλησία, εἰς αὐτὸν τὸ ὀφείλει. Ὁ Νικόλαος, τερματισθέντος τοῦ πολέμου, προσεκλήθη εἰς τὴν πατρίδα του καὶ διορίσθη ἐπίσκοπος Ζίτσας, ἐν ἧ καὶ τὸ περίφημον μοναστήριον τοῦ Ἀγ. Σάββα, τοῦ τῶν Σέρβων πάτρωνος. Ἄλλ' ὁ Νικόλαος, ὅν τόσοι οἱ Ἀγγλικανοὶ ἠγάπησαν, ἀπέβη ὁ μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Σερβίας συνεκτικὸς δεσμός. Τὰς ἡμέρας ταύτας εὐρίσκειται καὶ πάλιν ἐν Λονδίῳ, ὅπου μάλιστα καὶ ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ γείνη δεκτὸς παρὰ τῇ Α. Μ. τῷ βασιλεῖ. Κατανυκτικωτάτη ὑπήρξεν ἡ ἑσπερινὴ τελετὴ ἐν ἁγ. Παύλῳ, ἧς προέστη ἐν συνοδείᾳ τῶν Ἀγγλικανῶν ἐπισκόπων Μπέρνι, Μαγαδάσκάρης, Δρος Γκῶρ καὶ τοῦ Ἀρμενίου τοιούτου καὶ ἐν ἧ ἄγγλιστι περὶ τῆς τελειότητος τῆς Ὁρθοξίας ὠμίλησε. Τὸν ὄλον ἑσπερινὸν κατέκλεισαν λιτανεῖαι καὶ δεήσεις ὑπὲρ τῶν τὰς ψυχὰς αὐτῶν θέντων πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν αὐτῇ λιμῷ ἢ μαχαίρᾳ θανατωθέντων ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων.

Manchester 18)31 Δεκεμβρίου 1919

Κωνστ. Ν Καλλίνικος

BIBLIOΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟ ΕΡΓΟΝ CHARLES DIEHL «BYZANTION»

Ἐσχάτως ἐξεδόθη γαλλιστὶ ἐν Παρισίοις ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον «BYZANTION», «Μεγαλείον καὶ Κατάπτωσις». Συγγραφεὺς τοῦ ἔργου τούτου τυγχάνει ὁ πολὺς καθηγητὴς τῆς Σορβόνης καὶ μέλος τοῦ γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου κ. Charles Diehl. Τὸ σύγγραμμα τυγχάνει λίαν ἐνδιαφέρον (καὶ τοῦτο ἀρκούντως νομίζω θὰ καταδειχθῆ διὰ τῶν ἐν τοῖς ἑξῆς καταχωρουμένων γραμμῶν.

Ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Γίββων, ὁ Γάλλος Λεμπὼ καὶ πρὸ αὐτῶν ὁ κλασσικὸς Μοντεσκιὼ γράψαντες οἱ μὲν περὶ τὰ τέλη ὁ δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὡς καὶ πληθὺς ἄλλοι μεταγενεστέρων συγγραφέων καὶ ἱστορικῶν τῆς Δύσεως, ἐχαρακτήρισαν τὸ κράτος τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς ἐστὶν διαρκὺς κακοθεΐα, φανλοκρατία καὶ χαμερπὸς πολιτικῆς, ὡς πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν ὄργανισμὸν στερούμενον καὶ τῆς ἐλαχίστης ἠθικῆς δυνάμεως. Πάσας ταύτας τὰς ἐπιψόγους ἰδιότητος τοῦ Κράτους ἐκείνου ἠθέλησαν νὰ συνοψίσωσιν εἰς τὰς δύο λέξεις: Bas empire. Ὁ προρρηθεὶς Λεμπὼ ἐπιτολῶθηκε τὴν σχετικὴν πρὸς τὸ Κράτος ἐκεῖνο ἱστορίαν του «Histoire du Bas Empire».

Τὴν ἀποψιν ταύτην δὲν παραδέχεται ὁ σοφὸς καθηγητὴς τῆς Σορβόνης κ. Ch. Diehl. Τούναντίον δι' αὐτὸν τὸ Κράτος τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ παρουσίασε στοιχεῖα σφριγῶσης στρατιωτικῆς, πολιτικῆς, οἰκονομικῆς, θερησκευτικῆς, ἠθικῆς

καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Παριστάνει ὁ συγγραφεὺς τὴν πορείαν τῆς ἐξελίξεως τοῦ χιλιετοῦς ἱστορικοῦ βίου τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας οὐχὶ διὰ γραμμῆς εὐθείας ἀγούσης ἀδιακόπως πρὸς τὴν ἀβυσσον τῆς καταστροφῆς, ἀλλὰ διὰ σειρᾶς ἀνιουσῶν καὶ κατιουσῶν καμπυλῶν παριστανουσῶν τὴν ἐναλλαγὴν ἀκμῆς καὶ παρακμῆς. Ἡ γραφικὴ αὕτη παράστασις τοῦ συγγραφέως ἴσως δὲν ἀρέσκει εἰς τοὺς ἀσφραϊνομένους εἰς πᾶν ὄνομα καὶ πρᾶγμα μεσαιωνικὸν ὁσμὴν ἀβλιότητος καὶ καταπτώσεως. Ἀλλ' ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος σοβαρὸς συγγραφεὺς στήριζει τὴν θέσιν του ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων.

Ὅθεν προτάσσει τοῦ ἔργου σύντομον καὶ σαφεῖς περίληψιν αὐτῆς ταύτης τῆς ἐξελίξεως τῆς χιλιετοῦς ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Εἶτα ἐξετάζει τοὺς λόγους τῆς ἀκμῆς καὶ δόξης τοῦ κράτους τούτου παρατάσων ἐν πρώτοις τὸν θεσμὸν τοῦ συγκεντρωτικωτάτου ἀπολυταρχικοῦ πολιτεύματος, προσποιούντα τῷ κράτει ἐνότητα καὶ συνέχειαν ἐν τῇ διοικήσει, ἐν τῇ λήψει καὶ ἐφαρμογῇ διαφόρων μέτρων συντελεστικῶν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς χώρας. Ὅμιλεῖ ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς διπλωματικῆς δεξιότητος τῆς Αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου, χάρις εἰς τὴν ὁποῖαν, κατωρθώθη ἡ προσέλευσις καὶ δὴ καὶ αὐτὴ ἡ ἀφομοίωσις διαφόρων λαῶν περιελθόντων ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ ὀρθοξία καὶ κατ' ἀρχὰς μᾶλλον ἡ ὀρθοδοξία ἐσφυρηλάτησαν τὴν ἔθνικὴν ἐνότητα ἐν τῷ ἀχανεῖ ἐκείνῳ μεσαιωνικῷ κόσμῳ.

Ὡς πρὸς τὴν θέσιν τὴν ὁποῖαν κατεῖχεν ὁ Αὐτοκράτωρ ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ τῶν δογμάτων καὶ τῆς διοικήσεως αὐτῆς ὁ συγγραφεὺς ἐρειδόμενος καὶ ἐπὶ [πολλῶν μὲν ἄλλων δεδομένων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν γνωστῶν λόγων Νικήτα τοῦ Ἀκομινάτου, φρονεῖ ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἦτο ὄργανον τοῦ Αὐτοκράτορος, ἐπεμβαίνοντος τοῦ τελευταίου τούτου ἐπὶ ζητημάτων ἀφορώντων τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ὁ γράφων τὰς παρούσας γραμμὰς παρατηρεῖ ἐπὶ τοῦ ἠεροειμένου τὸ ἑξῆς: βεβαίως παρ' ἡμῖν ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ πολι-

τεία δὲν εὐρέθησαν ἐν αἷς σχέσεσιν εὐρέθησαν αὐταὶ ἐν τῇ Δύσει. Ὡς ὀρθῶς ἕως παρατηρεῖ καὶ ὁ ἡμέτερος Κ. Παπαρρηγοπούλος ἢ ἐγκαίρως παραχθεῖσα στενὴ συνάφεια τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας ἐδημιούργησαν τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων, ὥστε χάριν αὐτοῦ τούτου τοῦ συμφέροντος τοῦ Κράτους, χάριν αὐτῆς ταύτης τῆς κρατικῆς ἐνότητος, ἦσαν ἠναγκασμένοι οἱ Αὐτοκράτορες νὰ ἐπεμβαίνωσιν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα τῆς πίστεως. Ἄλλως τε δὲν πρέπει νὰ κρίνωνται τὰ τοιαῦτα μὲ τὴν ἀντίληψιν τὴν ὁποίαν σήμερον ἀπεκτίσαμεν ἀναφορικῶς τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ πολιτείας κατόπιν μακρῆς ἐξελίξεως τοῦ βίου τῶν χριστιανικῶν λαῶν. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθὼς ἀποφαίνεται καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὑπὸ κρίσιν βιβλίου ἐξυμῶθη μὲ τὴν ἑλληνικότητα. Τούτου δ' ἕνεκα ἀκριβῶς καὶ ὁ διάσημος Φερδινάνδος Βρουνετιέρος ἐκάλεσε τὴν μεσαιωνικὴν, νεωτέραν καὶ σύγχρονον ἑλλην. θρησκείαν, θρησκείαν ἐθνικὴν (religion nationale). Τοῦ λόγου γινόμενου περὶ τῆς στρατιωτικῆς καὶ οικονομικῆς δυνάμεως τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐπαινεῖ ὁ συγγραφεὺς τὴν στρατιωτικὴν καὶ ναυτικὴν ὀργάνωσιν τοῦ Κράτους, τῆς ὁποίας ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν οἱ μεγάλοι θριάμβοι τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, Ἡρακλείου, Μακεδόνων, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Κομνηνῶν, τοὺς ὁποίους εὐστόχως παραβάλλει πρὸς τοὺς ἐν Γαλλίᾳ Καπέτους. Ἐκθειάζει τὸ γεωργικόν, ἐμπορικόν καὶ βιομηχανικόν σύστημα τῶν Βυζαντινῶν, χάρις εἰς τὸ ὁποῖον κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὁ λαὸς πύπτει καὶ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους ὡς π. δ. χ. ἐπὶ Θεοφίλου εὐρίσκοντο εἰς κατὰστασιν ἀνθηροτάτην.

Προκειμένου ἰδίως περὶ τῶν νομοθετικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐν γένει μεταρρυθμίσεων εὐφημον ποιεῖται μνησθῆναι τῶν εἰκονομάχων βασιλέων καὶ δὴ τοῦ Λέοντος Γ' καὶ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου Ε' συμφωνῶν ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ πληρέ-

στατα μετὰ τοῦ δειμνήστου Κ. Παπαρρηγοπούλου τοῦ ἐκθειάζοντος τοὺς ἐν λόγῳ βασιλεῖς.

Περαιτέρω προβαίνει εἰς περιγραφὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν διαφόρων ὄψεων τοῦ βίου τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἡ βασιλεύουσα αὕτη κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ὁμιλεῖ περὶ τοῦ βίου τῶν ἐπαρχιῶν καὶ περὶ τοῦ πατριωτισμοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λέγων σὺν ἄλλοις καὶ τὰ ακόλουθα: «παρὰ τὴν πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἐπαρσιν τεινοῦσαν ἰδιοσυγκρασίαν τῶν ἡ ἀσιατικῆ (τῆς Μ. Ἀσίας) Ἀριστοκρατία καὶ ὅλη ἡ Ἀνατολή εἶχεν ἐν ἑαυτῇ βαθὺ τὸ αἰσθημα τῶν πρὸς τὴν μοναρχίαν καθικόντων της. Περισσότερον παρὰ ὅσον συνήθως νομίζουσιν ὑπῆρξεν εἰς ἀληθῆς Βυζαντινὸς πατριωτισμὸς». Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι φρονοῦσιν ὅτι τὸ αἰσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ ἦτο ἀγνωστον παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ὡς λάθωσι τὸν κόπον ὄχι μόνον νὰ ἀναγνώσῃ τὰς ἀνωτέρω παρατεθείσας γραμμὰς τοῦ συγγραφέως τοῦ ὑπὸ κρίσιν βιβλίου, ἀλλ' ὡς ἐξετάσῃ ἐμβριθῶς καὶ αὐτοὶ οὗτοι τὰ διάφορα γεγονότα τῆς πατρῴου ἡμῶν ἱστορίας, ἐν οἷς καταφαίνεται ἡ μεγάλη δύναμις τοῦ αἰσθήματος τῆς φιλοπατρίας. Ἐὰν λάθωσιν ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ ἐν ἀρχῇ ἔτι τοῦ 10^{ου} αἰῶνος ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ παραδείγματι «ἐθνικὸν αἰσθημα» ὁ πατριωτισμὸς ἦσαν πράγματα ἔτι ἀγνωστὰ διὰ τοῦ στρατιωτικοῦ θριάμβου, τῶν ὁποίων κατήγαγον οἱ Γάλλοι τῷ 1214 παρὰ τὴν γέφυραν τ. ὁ Βουνίνας οὗ μακρὰν τῆς Αἰλλης ἐξεργάγη τὸ πρῶτον καὶ τι τὸ ὁποῖον δὲν ἐγνώριζον, λέγει ὁ γνωστὸς Γάλλος ἱστορικὸς V. Duguy . . . «τὸ ἐθνικὸν αἰσθημα», ὁ πατριωτισμὸς; αἰσθημα κατ' ἀρχὰς ἀκόμη ἀσθενές, τὸ ὁποῖον θὰ φανῆ πρὸς καιρὸν ἀπεσβεννύμενον ὅπως ἀναφανῆ ἀργότερον μὲ τὴν νικηφόρον του ἐνέργειαν ἔδωκεν, λέγω, λάθωσι τοῦτο ὑπ' ὄψιν θὰ κρίνωσιν ἰσῶς δικαιότερον καὶ θὰ ἐκτιμήσωσι περισσότερο τὰς διαφόρους δυνάμεις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ,

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἐνταῦθα ἀναλυομένου τούτου ἔργου παρατηρεῖ ἐν γένει ὅτι διὰ τῶν ζωτικῶν του στοιχείων — καὶ

έννοεῖται καὶ τῆς ἑξαιρετικῆς του γεωγραφικῆς θέσεως — κατάρθωσε τὸ ἑλληνικὸν κράτος νὰ διαφύγῃ τὴν καταστροφὴν κατὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν ἔθνων καὶ νὰ ἀντεπεξέλθῃ νικηφόρον ἐναντίον τῶν διαφόρων ἐπιδρομῶν τῶν Περσῶν, Ἀράβων, Σλαύων καὶ ἄλλων βαρβάρων λαῶν. «Ὅπως τὸ Κράτος τοῦτο διαρκέσῃ καὶ ζήσῃ περισσότερο τῶν χιλίων ἐτῶν καὶ μάλιστα βίον οὐχὶ ἄδοξον, ἢτο ἀνάγκη ὅπως τοῦτο ἐμπερικλείῃ ἐν ἑαυτῷ στοιχεῖα δυνάμεως, ἄνευ τῶν ὁποίων ἢ ὑπαρξίς του—οἷα ὑπῆρξε—θὰ ἦτο τοῦτ' αὐτὸ ἀνεξήγητος».

Ἄλλ' ἐν αὐτῇ τῇ δημιουργίᾳ τοῦ μεγαλείου τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ λεληθότως εἰσέδουν καὶ τὰ σπέρματα τῆς καταστροφῆς. Καὶ ὁ συγγραφεὺς περιγράφει τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀναρχίαν, ἐκδηλουμένην διὰ συνεχῶν στάσεων καὶ ἐπαναστάσεων τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, τὰς ἐλλείψεις τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, τὰ σφάλματα τῶν διοικητικῶν ὑπαλλήλων, ἰδίως διαφόρων εὐπατριδῶν ἐποφθαλμισάντων καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείαν ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ Κράτους. Διαζωγραφεῖ ὁ κ. Ch. Diell τὸν τύπον τοῦ Βυζαντινοῦ, κρᾶμα στοιχείων ἀρχαίων ἑλληνικῶν, ὁσιανῶν καὶ χριστιανικῶν, ἐνθα πλειστάκις δυσκόλως συγχωνεύονται ἀντιθέσεις ποικίλης φύσεως.

Ὡς λόγους καταστροφῆς θεωρεῖ ὡσαύτως τὴν ἄμετρον πολυτέλειαν καὶ τὰς ἀσκόπους δαπάνας πολλῶν Αὐτοκρατόρων ὡς καὶ τὸ κατακτητικὸν ἢ, ὡς σήμερον λέγουσι ἱμπεριαλιστικὸν πνεῦμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Κομνηνῶν καταβαλόντων μεγάλας προσπάθειας πρὸς δυσανάλογον καὶ ἐπιζήμιον ἐξάπλωσιν τῶν αὐτοκρατορικῶν χωρῶν, ἐλαχίστας δὲ προσπάθειας πρὸς ἐμπέδωσιν καὶ στερέωσιν τοῦ Κράτους ἐν φυσικωτέροις ὁρίοις.

Ὡς ἐν τῶν αἰτίων τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους πρέπει νὰ λογισθῇ κατὰ τὸν συγγραφέα καὶ ἡ ἀπέναντι τῶν Αὐτοκρατόρων ἀδιάλλακτος καὶ ἐνίοτε ἐπαναστατικὴ στάσις πατριαρχῶν τινῶν ὡς Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου καὶ ἄλλων. Ἐν τούτοις ὁμολογεῖ ὁ κ. Gh. Diehl ὅτι τὸ Βυζάντιον οὐδέ-

ποτε ἐγνώρισε τὴν τραχύτητα ἐκείνην τοῦ μεταξὺ ἱερατείου καὶ αὐτοκρατορίας ἀγῶνος, ἦν οὐχὶ ἅπαξ ἐγνώρισεν ἡ Δύσις. Ἰδιαιτέρως ὁμιλεῖ ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς πολιτείας τῶν μοναχῶν παρεχόντων πολλάκις πράγματα τῇ βασιλείᾳ, καὶ δὴ περὶ τῶν διενέξεων καὶ ταραχῶν τῶν διεγερθεισῶν συνεπειᾶς τοῦ ζητήματος τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων.

Καὶ ὁ γράφων τὰς παρούσας γραμμὰς φρονεῖ ὅτι ἀσχέτως πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀποδόσεως τῆς ἐνοχῆς εἰς τοῦτον ἢ ἐκείνον—ἐνοχῆς ἐπὶ τῇ προκλήσει τοῦ μεγάλου ἐκείνου σάλου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ Πολιτείᾳ—αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ δεινὸς ἐκεῖνος σάλος ἐπέφερεν οὐχὶ μικρὸν κλονισμὸν εἰς τὸ καὶ ἀλλαχόθεν προσδαλλόμενον οἰκοδόμημα τοῦ Κράτους. Ὁμολογητέον ὅτι ἡ πολιτεία τῶν μοναχῶν δὲν ἦτο πάντοτε ἀψογος καὶ ὅτι ἡ ὑπαρξίς πληθώρας μοναστηρίων, πολλάκις καταγωγίων ραστώνης, καὶ ἡ ἀχρηστία ἐπομένως εἰς ἦν κατεδικάζοντο ἐπὶ ζημίᾳ ζωτικωτάτων τοῦ κράτους συμφερόντων πολλάχις χιλιάδες νεαρῶν βραχιόνων, διὰ αὐτὰ συνετέλεσαν πολὺ ἢ ὀλίγον εἰς τὴν ἐπίσπευσιν τῆς καταστροφῆς ἂν ὄχι εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν καταστροφὴν. Ἐν τοῖς σημείοις τούτοις ὁ γράφων τὴν παρούσαν μελέτην συμφωνεῖ μετὰ τοῦ συγγραφέως. Ἐπίσης δὲν διαφωνεῖ καὶ ἐν τούτῳ ὅτι καὶ τὸ σχίσμα τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐυτέρπησε τὸ Κράτος μιᾶς βοήθειας δυναμένης ἵσως νὰ προλάβῃ τὸ τραγικὸν τέλος· διαφωνεῖ ὅμως πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ καθορισμῷ τοῦ αἰτίου τοῦ σχίσματος. Ὁ συγγραφεὺς φρονεῖ ὅτι τὸ σχίσμα προήλθεν ἐκ τῆς φιλοδοξίας τοῦ Φωτίου καὶ τοῦ Κηρουλαρίου, ἐκμεταλλευθέντων τὸ ἀπὸ πολλοῦ ὑπάρχον κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας μίσος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καίτοι ὡς καὶ ἀλλαχοῦ θὰ ἴδωμεν, ἀποδίδει μέρος ἐνοχῆς καὶ εἰς τὸν Πάπαν. Ἐπιμένει ὁ συγγραφεὺς ἰδιαιτέρως ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν σχέσεων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως καὶ ἀναφέρει τὸ πολιτικὸν ρῆγμα τὸ προκύψαν μεταξὺ αὐτῶν ἐκ τῆς προσφυγῆς τοῦ Πάπα εἰς τὴν βοήθειαν τῶν Φράγκων πρὸς ἐξώσιν τῶν εἰς τὴν δόρειον Ἰταλίαν εἰσβαλόντων

Λομβαρδών. Είτα τὸ ρήγμα ταῦτο κέρυναν περισσότερον τὰ διάφορα γεγονότα τὰ καταλήξαντα εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν χωρισμὸν τῶν δύο κόσμων.

Ἐνταῦθα ὑπαινίσσεται ὁ συγγραφεὺς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου καὶ τῶν ὁμοφρόνων του τὰς ὁποίας εἶχον οὗτοι ἀποστείλῃ πρὸς τὸν Ἀρχιερέα τῆς Ρώμης ἐξ ἰφορμῆς τοῦ σάλου τῆς εἰκονομαχίας. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται—ἐν αἷς ὁ συγγραφεὺς διαβλέπει ἀναγνώρισιν τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα ἐκ μέρους μερίδος τινὸς τῶν ἡμετέρων—ὁμολογουμένως περιέχουσι φράσεις τινὰς, δι' ὧν ὁ Πάπας παρίσταται κατέχειν θέσιν πολὺ ὑψηλὴν ἐν τῷ καθόλου Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ. Ἴσως λόγοι ψυχολογικοὶ δικαιολογοῦσι μέχρι τινὸς τὴν κολακευτικὴν φρασολογίαν ταύτην, ἥς ἐν μέσῳ διαγμῶν εὐρισκόμενοι ἐποιήσαντο χρῆσιν οἱ ὀπαδοὶ τῶν εἰδόνων.

Τὰ διαδήματα ἐκεῖνα τῶν εἰκονοφίλων, εὐνοϊκὰ κατὰ τὸν συγγραφέα, ὑπὲρ τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου, δυσπρόστησαν τὴν Βασιλείαν καὶ τὴν Ἱεραρχίαν τῆς Ἀνατολῆς ἀντιποιομένων, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς, τῆς ἐθνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς τῶν ἀνεξαρτησίας. Πλὴν τούτου τὸ ζήτημα τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς Κροάταις καὶ τοῖς Βουλγάροις καὶ ἡ ἐνταῦθα ἐπιδίωξις παρ' ἐκατέρας τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἰδίας πολιτικῆς καὶ ἐπιρροῆς παρὰ τοῖς νεοφωτιστοῖς κατέστησαν βαθύτερον τὸ ἥδη ὑπάρχον μεταξὺ τῶν δύο λαῶν χάσμα.

Πλὴν τούτου καὶ ἐν Ἀνατολῇ, ὡς αὐτολεξεῖ ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς, ἠγανάκτουν διὰ τὰς ὑπερφιάλους ἀξιώσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἀπέκρυπτε πλέον ἡ Παπωσύνη, τοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ Αὕτη εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸ ρωμαϊκὸν πρωτεῖον». Καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἐπιφέρει «ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης δεξιότητος τοῦ Φωτίου ἦτο τὸ νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν δυσπρόστησαν ταύτην, καὶ νὰ μετατρέψῃ τὴν προσωπικὴν του ὑπόθεσιν

εἰς ἐθνικὴν». Τί ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς λέγων προσωπικὴν ὑπόθεσιν τοῦ Φωτίου; Ἐπαναλαμβάνει ὅτι καὶ ἄλλοι πολλοὶ Ἀντικοὶ καὶ δὴ Καθολικοὶ εἶπον, ὅτι δῆδ. ὁ Φώτιος ὢν δῆθεν φίλαρχος καὶ φιλόδοξος, καὶ δυσπρόστητος διότι ἐναντιολαμβάνων προσέβαλε τὴν φιλοτιμίαν του ὡς εἰπωμεν καὶ τὸν ἐγωισμὸν του ὁ ἀγέρωχος Πάπας Νικόλαος Α', ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ, ὅσον ἦτο δυνατόν, τὴν διὰ τοὺς ἀνωτέρω μνημονεύθησας λόγους ἐμφύλιον ἀντιπαρῆσαν τῆ ξυνοριδὶ τῶν Ἐκκλησιῶν δυσπρόστησαν, τὸ ἄντικεινόν ἐκεῖνος παρέστησεν ὡς προσβληθεῖσαν ἐν τῷ προσώπῳ του αὐτὴν τὴν Ἐκκλησίαν τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ ὤθησε τὰ πράγματα μέχρι τοῦ σχίσματος. Ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀπαντᾷ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν σχετικῶν περιγραφῶν τοῦ βιβλίου του, καταφατικῶς. Ὁμολογεῖ ἐν τούτῳ ὅτι ὁ παπισμὸς ἐξίτηται νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ νὰ καταστρέψῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν αἰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Κατὰ τὴν συντάξαντα τὴν παρούσαν μελέτην πραγματικῶς προῦκειται περὶ ἐθνικῆς ὑποθέσεως. Ὁ Φώτιος συνεπάρωσε τὸ ἔργον τοῦ Λεοντος τοῦ Ἰσαύρου, τοῦ ἀποσπασαντος ἐκ τῆς κυριαρχίας τῆς Ρώμης τὰς ἐπαρχίας τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ὁ Φώτιος διέβλεπε τὴν πραγματικὴν διαφορὰν δογματικῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν αἱ δὲ διαφοραὶ αὗται δὲν ἦσαν ὡς διατείνεται ὁ συγγραφεὺς, δευτερευούσης σημασίας. Ἡ ἱστορία τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδοσυνόδου εἶναι ἀρκετὰ διαφωτιστικὴ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Ὁ Μ. Ἐκκλησιάρχης Συρόπουλος ὁ παρακολουθήσας τὰ τῆς συνόδου καὶ γράψας περὶ αὐτῆς, προκειμένου περὶ τῆς ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκης τοῦ filioque καταδεικνύει πόσον ἀμφότεραι αἱ μερίδες ζήλοτύπως εἶχοντο τῶν ἰδίων δογματικῶν δοξασιῶν. «Ταῦτα (ἡ παραδοχὴ ἐκ μέρους τῶν ὀρθοδόξων τοῦ filioque ἢ ἢ ἐκ μέρους τῶν καθολικῶν ἀπόρριψις αὐτοῦ) λέγει ὁ Συρόπουλος, εἰσὶν ἀδύνατα ἐπ' ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι. Ὁ

δὲ Μάρκος ὁ Εὐγενικός ἐλεγεν ἐνὶ χωρεῖ συγκατάθεσις εἰς τὰ τῆς πίστεως».

Τὸ ἐκ πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν λόγων γεννηθὲν μίσος, αἱ συμφεροντολογικαὶ διαθέσεις καὶ πλεονεκτικαὶ ἐπὶ τῆς πλουσίας πόλεως ἐποφθαλμιάσεις ἰδίᾳ τῶν Ἑνετῶν, καὶ αἱ κατὰ τὰς πρώτας σταυροφορίας προκύψασαι νταὶ προστριβαὶ μεταξὺ τῶν δύο κόσμων ὡς παρατηρεῖ ὁ κ. Oh. Diehl προὐκάλεσαν τὴν τετάρτην σταυροφορίαν, τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ τὴν δημιουργίαν ἐν Ἀνατολῇ λατινικοῦ κράτους. Τοῦτο κατὰ τὸν συγγραφέα, ἦτο τὸ βαρύτερον πλῆγμα ἐκ τοῦ ὁποῦ οὐδέποτε ἐντελῶς συνῆλθεν ὁ Ἑλληνισμός. Ἐκέρδισεν ὁμοῦς ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἠθικῶς· καὶ ἡ δύναμις αὐτῆ ἐδείχθη ἐπιμεγαλειτέρα κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως. «Ἀνανεοῦται, λέγει, ἡ συνείδησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν θέλει νὰ ἀποθάνῃ καὶ ὁ ὁποῖος ἀφανῶς προετοιμάζει καὶ κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν στιγμήν τῆς καταστροφῆς μέλλον καλλίτερον». Ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἱστορία τοῦ ἔθνους μας καὶ ἰδίᾳ τὰ σημερινὰ γεγονότα τοῦ Ἑλληνισμοῦ δικαιοῦσι πληρέστατα τὴν ὠραίαν ταύτην γνώμην τοῦ συγγραφέως.

Μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ ἰδιαιτέρον κεφάλαιον ἐπιγραφόμενον «ὁ βυζαντινὸς πολιτισμός». Ἐξετάζει ὁ συγγραφεὺς τὰς μεγάλας ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας παρέσχεν ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας τῶν μέσων χρόνων εἰς τὸν δυτικὸν καὶ ἀσιανὸν κόσμον, πολιτισμὸς δημιουργηθεὶς ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῶν χριστιανικῶν καὶ ἀσιανῶν στοιχείων. Μνεῖαν ποιεῖται τῶν προόδων τῶν γραμμάτων παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ἰδίως τῆς Φιλολογίας, Ἱστορίας, τῆς τέχνης καὶ πρὸ πάντων τῆς Θεολογίας. Ὀνομάζει σοφῶς καὶ εὐφρανεῖ τοὺς Ἀρχιερεῖς

τῆς Ἀνατολῆς κατέχοντας ὑψηλὴν θέσιν ἀπὸ ἀπόψεως μορφώσεως ἐναντι τῶν ἀγροίκων καὶ ἀμαθῶν, ὡς λέγει, κληρικῶν τῆς Δύσεως. Ὅσον ἀφορᾷ ἰδίως τοὺς σλαυικοὺς λαοὺς, λόγον κάμνει περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τῶν διαφόρων βαρβάρων τούτων ἔθνων, τὰ ὁποῖα ἡ ὀρθοδοξία ἀπὸ ἡμιαγρίων ὀρθῶν ἀνύψωσεν εἰς λαοὺς κάπως πεπολιτισμένους.

Ἐν τέλει ἐπισυνάπτεται εἰς τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον συμπέρασμα ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ Βυζαντινὴ κληρονομία». Ἐξαιρεῖ ὁ συγγραφεὺς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν βαρβάρων νικητῶν, τῶν Τούρκων, καὶ τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον διεδραμάτισεν ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς διασώσεως τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἔθνισμοῦ τῶν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κατοχὴν ἐπὶ αἰῶνας διατελεσάντων διαφόρων βαλκανικῶν λαῶν. «Ἐν, λέγει, ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτηθείσῃ Ἀνατολῇ διεφυλάχθησαν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ἑλληνικὴ μόρφωσις, ἡ ἀξία τοῦ γεγονότος τούτου ὀφείλεται καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὴν κληρονομήσασαν καὶ συνεχίσασαν τὰς βυζαντινὰς παραδόσεις».

Εὐχάριστον εἶναι νὰ γράφονται τοιαῦτα παρὰ ξένων, καθ' ἣν στιγμήν ἴσως τέκνο τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐκ προκαταλήψεων, ἢ πάθους ἢ ἀμαθείας καὶ ἐπιπορευτικῆς παραγνωρίζουσιν ἢ διαστρέφουσι τὰς ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἐνεργείας τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἰδίως ἐποιήσατο κατὰ τὴν μακραίωνα δουλείαν.

Καὶ ἀφοῦ ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῶν πολιτικῶν ἐποφθαλμιάσεων τῶν διαφόρων βαλκανικῶν λαῶν στρεφόντων διαρκῶς τὰ βλέμματά των πρὸς τὸν τρολλὸν τῆς

Ἁγίας Σοφίας καὶ ἐγειρόντων ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς μεγάλης κληρονομίας τῶν βυζαντινῶν προσθέτει τὰ ἀκόλουθα: «Καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀσμένως κηρύσσει ἑαυτὴν κληρονόμιον τοῦ Βυζαντίου, καὶ θεωρεῖ ἑαυτὴν κληρονόμον νομιμώτερον ἢ ὅσα θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν οἱ σλαυϊκοὶ λαοί». Μνεῖαν ποιεῖται τοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1914 ὑποβληθέντος τῷ πρώτῳ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ ὑπομνήματος τοῦ κ. Ἐ. Βενιζέλου, ἐν ᾧ ἐγένετο λόγος περὶ σπουδαίας μεγεθύνσεως τῆς Ἑλλάδος ἐν Μ. Ἀσίᾳ, τῇ χώρᾳ ταύτῃ «ἥτις ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἡ δύναμις τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας».

Κατακλείει δὲ ὁ συγγραφεὺς τὸ ὄραϊον βιβλίον του διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων: «Ἀπὸ τεσσάρων καὶ ἡμίσεως αἰῶνων εἶναι ἐξηφανισμένη ἡ βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία· ἀλλ' ἡ ἀνάμνησις τῆς ὑφίσταται ἀνεξάλειπτος καὶ ἰσχυρὰ καὶ διὰ τοὺς λαοὺς τοὺς περισυλλέξαντας τὴν κληρονομίαν του καὶ τὴν ἱστορίαν του— ταύτην τὴν ἱστορίαν ἡ ὅποια μᾶς φαίνεται νεκρὰ— περιέχει πάντοτε ὑποσχέσεις καὶ ἐχέγγυα διὰ τὸ μέλλον».

Συμπληροῦντες τὰς σκέψεις ταύτας τοῦ συγγραφέως λέγομεν, ποῖος ἄλλος λαὸς περισυνέλεξε περισσότερα μερίδια ἐν τῆς κληρονομίας ἐκείνης παρὰ ὁ ἱστορικῶς καὶ ἐθνολογικῶς δικαιούχος, ὁ ἑλληνικὸς λαός; Καὶ εἰς ποῖον ἄλλον λαὸν διέμενε ζωηροτέρα ἡ ἀνάμνησις ἐκείνη περὶ τῆς ὁποίας ὀμιλεῖ ὁ συγγραφεὺς, παρὰ εἰς τὸν τότε μὲν δεινῶς τρωθέντα, σήμερον δὲ ἀποκαθιστάμενον εἰς τὰς προγονικὰς του κτήσεις ἑλληνικὸν λαόν;

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. *Ch. Diehl* εἶναι σπουδαιότατον ἰδίᾳ κατὰ τὰς σημερινὰς περιστάσεις, καθ' ὅς ἕκαστον ἔθνος ζητεῖ νὰ εὕρῃ ὅλους τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας αὐτὸ

μὲ τὸ παρελθὸν διὰ νὰ στηρίξῃ δικαιώματα καταπατηθέντα ὑπὸ τῆς σκληρᾶς καὶ ἀδίκου βίας. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐνέχει ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ἐκ τῶν ὁποίων οὐκ ὀλίγοι δυστυχῶς μὴ μελετήσαντες ἐμβριθῶς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους εὐχερῶς καὶ ἀκόπως ἐκτόξεύουσι τὸ ἀνάθεμα κατὰ τοῦτου ἢ ἐκείνου τοῦ θεσμοῦ τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ.

Ὅσοι δὲν ἀρκοῦνται εἰς μόνην τὴν ξηρὰν ἀφήγησιν γεγονότων, ἀλλὰ ζητοῦσι καὶ τοὺς ἱστορικοὺς νόμους, τοὺς συνδυετικούς κρίκους χιλιετοῦς ἱστορικοῦ βίου τοῦ ἔθνους μας ὡς μελετήσωσιν ἐπισταμένως τὸ βιβλίον τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάλυσιν καὶ κρίσιν ἐνταῦθα καταπαύω.

Ἐν Ἐδιρνε-καπού τῇ 14 Δεκεμβρίου 1919.

+ Ὁ Σκοπέλου Γεννάδιος

Β'

ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ ΒΑΦΕΙΔΟΥ, μητροπ. Διδυμοτείχου

Περὶ τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀγαμίας τῶν κληρικῶν, ἀνατυπ. ἐκ τοῦ «Γρηγ. Παλαμά» (σχ. ὄγδ. σ. 53).

Θεσσαλονίκη, 1919.

Ἐν τῷ φυλλαδίῳ τούτῳ ὁ γνωστὸς ἱστορικὸς πρᾶγματεύεται μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἐμβριθείας τὸ περὶ γάμου καὶ ἀγαμίας τῶν κληρικῶν ζήτημα, ἀπαντῶν συγ-

χρόνως εἰς τὸ σχετικὸν φυλλάδιον τοῦ Μητρ. Ἀγκύρας Γερ-
 βασίου. Ὁ συγγραφεὺς τονίζει τὸν ἐν τῷ γάμῳ ἐνυπόρχον.
 τα ὑψηλὸν σκοπὸν, τὴν δι' ἀλλήλων δηλ. συμπλήρωσιν καὶ
 ἠθικὴν τελειοποίησιν τῶν ψυχῶν (σελ. 4 κξ.), παραθέτων δὲ
 γνώμας τῶν σπουδαιότερων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων Πατέρων,
 δεικνύει τὴν ἀντίληψιν τῆς ὀρθοδόξου καὶ τῆς καθολικῆς
 ἐκκλησίας, ὅτι ἡ ἀγαμία εἶναι ἀγιωτέρα τοῦ γάμου (σελ.
 7—13), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν προτεσταντικὴν, ἣτις οὐ-
 δεμίαν ἠθικὴν ὑπεροχὴν ἀναγνωρίζει εἰς αὐτὴν (σελ.
 22—38). Ἐξιστορεῖ εἰτα τὴν βαθμιαίαν ἐπικράτησιν τῆς
 ἀγαμίας τῶν ἐπισκόπων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ (σελ. 18—
 20)¹, τὴν βαθμιαίαν ἐπικράτησιν τῆς ἀγαμίας καὶ τῶν
 τριῶν βαθμῶν τῆς ἱερωσύνης ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ (σελ.
 20—22) καὶ μόνον εἰς ἓν σημεῖον δὲν ἀποδέχεται τοιαύτην

1). Ἐν σελ. 20 ἀποδέχεται, ὅτι ἡ ἐν Τροῦάλλῳ σύνοδος διὰ τοῦ
 12ου αὐτῆς κανόνος εἰσάγει νέον τι καὶ ὅτι ἕκτοτε ἐπιτρέπεται νὰ προ-
 χειρίζονται ἐπίσκοποι μόνον ἀγαμοί. Ὁρθότερον ἴσως θὰ ἦτο νὰ νομι-
 θῶσι τὰ πράγματα ὡς ἑξῆς: Ἀπὸ τῆς σχετικῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ
 Ἰουστινιανοῦ προχειρίζοντο ἐπίσκοποι μόνον ἀγαμοί, ἡ δὲ κοινὴ συ-
 νεῖθσις δὲν ἀνείχετο πλέον ἐπισκόπους ἐγγάμους. Ἐντεῦθεν ἐγεννή-
 θη νέα συνθήκη· ἐγγαμοὶ κληρικοί, ἐν χειροτονηθῶσιν ἐπίσκοποι
 ἀφῆνον τὰς συζύγους τῶν, ὑποχνοῦμενοι ἀγαμίαν. Ἐν Ἀφρικῇ ὁμοίως
 καὶ Λιβύῃ ἐπίσκοποι καίπερ ἐκ τῶν τοιούτων ὄρου· χειροτονηθέντες δὲν
 ἐπαυον κρυφίως τὰς μετὰ τῶν συζύγων τῶν σχέσεις, πρὸς γενικὸν βε-
 δαίως σκάνδαλον. Ἡ ἐν Τροῦάλλῳ σύνοδος διὰ τοῦ 12 αὐτῆς κανόνος
 δὲν εἰσάγει νέον τι ἀποδέχεται ἀπλῶς τὴν καθιερωμένην πλέον ἀγα-
 μίαν τῶν ἐπισκόπων, ἀποδέχεται τὴν ὑφισταμένην συνθήκην τοῦ χω-
 ρισμοῦ τῶν συζύγων καὶ ζητεῖ μόνον νὰ ἔρῃ τὰς σχετικὰς καταχρή-
 σεις. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ 48 καν. ἀνέλαθε νὰ ρυθμίσῃ τὴν ὑφισταμένην
 συνθήκην τοῦ χωρισμοῦ τῶν συζύγων κατὰ τῆσιν, δυνάμενον νὰ
 προλαμβάνῃ τὰς καταχρήσεις.

βαθμιαίαν ἐξέλιξιν εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν δηλονότι τῆς δι-
 γαμίας τῶν κληρικῶν καὶ τοῦ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμου
 (σελ. 13—18). Ἀμφότερα θεωρεῖ ὡς ἀποστολικὴν παράδο-
 σιν, μείνασαν ἀναλλοίωτον διὰ τῶν αἰώνων μέχρι τῶν ἡμέ-
 ρων ἡμῶν. Τὴν ἀποστολικότητα αὐτῶν στηρίζει ἐπὶ τοῦ
 γνωστοῦ χωρίου τῆς α' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς τοῦ Παύ-
 λου, ἔνθα περὶ τοῦ ἐπισκόπου (ἦτοι τοῦ πρεσβυτέρου) καὶ
 τοῦ διακόνου ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι «ἀνὴρ μίᾳς γυναίκος» (3,
 2 καὶ 12, πρβλ. Τίτ. 5, 8). Ὅτι διὰ τούτων εἰς τοὺς κληρι-
 κοὺς ἀπαγορεύεται ἡ διγαμία, εἶναι ἀναμφισβήτητον, δὲν
 ἔχομεν ὁμοῦ ἐνταῦθα συγχρότως καὶ ἀπαγόρευσιν τοῦ μετὰ
 τὴν χειροτονίαν γάμου. Ὁ συγγρ. φαίνεται ἐξάγειν αὐτὸ
 κατ' ἀναλογίαν ἐκ τοῦ 1 Τιμ. 5, 8, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῶν
 διακονισσῶν, παρ' ὧν ἐπίσης ἀπαιτεῖται, νὰ εἶναι γυναῖκες
 ἐνὸς ἀνδρός, ἀλλὰ πρὸς τούτοις χῆραι καὶ ὄχι νεώτεραι τῶν
 60 ἐτῶν. Ἄλλ' ἡ ἐντεῦθεν κατ' ἀναλογίαν λαμβανομένη ἐξή-
 γησις τοῦ περὶ τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν χωρίου, ἦν καὶ ἄλ-
 λοι ἀσπάζονται, δὲν εἶναι ὀρθή. Ἐπειδὴ παρὰ ταῖς διακο-
 νίσσαις, διὰ νὰ καταστῶσι χῆραι, ἀφ' ἑαυτοῦ θὰ προηγηθῇ ὁ
 πρῶτος καὶ μόνος ἐπιτρεπόμενος αὐταῖς γάμος, δὲν δύνα-
 ται τις ἐντεῦθεν νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ὁ ἀπόστολος εἰς τοὺς
 κληρικοὺς ἀπαγορεύει τὸν μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμον.
 Κατ' ἀπαράβατον κανόνα ἡ ἀναλογία χωρεῖ πάντοτε ἐκ τοῦ
 ἐλάσσονος ἐπὶ τὸ μείζον, ἐν τῇ περὶ ἧς δὲ ὁ λόγος εἰδικῇ
 περιπτώσει τὸ μείζον εὐρίσκεται, ὄχι ἔνθα τὸ ἀνωτερον ἀ-
 ξίωμα (ὁ ἱερατικὸς βαθμὸς), ἀλλ' ἔνθα αἱ περισσότερα
 ἀπαιτήσεις καὶ οἱ περισσότεροι περιορισμοί, ἦτοι παρὰ
 ταῖς διακονίσσαις. — Τοῦ ἀποστολικοῦ χωρίου μὴ ἔχοντος
 τὴν ἀποδομένην αὐτῷ σημασίαν, ὁ 28ος ἀποστολικὸς κα-
 νὼν, ὅστις «τῶν εἰς τὸν κλήρον προσελθόντων ἀγάμων»
 ἐπιτρέπει τὸν γάμον μόνον τοῖς ἀνογνώσταις καὶ τοῖς ψάλ-
 ταις, δὲν ἀρκεῖ ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀποστολικότητα τῆς ἀπα-

γορεύσεως τοῦ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμου. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ ἀποστ. κανόνες περιέχουσιν ἀρχαιότερον τοῦ Δ' καὶ τοῦ Γ' αἰῶνος ὑλικόν, ὄντες ἀπηχῆσεις τῶν ἀρχαιοτέρων συνόδων, ἐν αἷς ἐξεδηλώθη ἡ ἱερὰ παράδοσις, ἀλλὰ τίς εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακρίνη τὸ ἀρχαιότερον τοῦτο ὑλικόν ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτοῖς ἀναμφισβητήτως μεταγενεστέρου; Ἐπιστημονικῶς ἄρα ἐνδείκνυται, ὅπως οἱ ἀποστ. κανόνες μὴ μοι εἰσὶν πάντοτε μετὰ προηγουμένην ἄλλην σχετικὴν μαρτυρίαν. Τὴν ἀρχαιοτέραν μαρτυρίαν περὶ τοῦ γάμου ὡς ἀπόδοτος μετὰ τὴν χειροτονίαν, εὐρίσκομεν παρ' Ἰππολύτῳ, ὅστις ἐν τοῖς φιλοσοφουμένοις αὐτοῦ λέγει περὶ τοῦ πάπα Καλλίστου τάδε: «εἰ δὲ καὶ τις ἐν κλήρῳ ὦν γαμοίη, μένειν τὸν τοιοῦτον ἐν τῷ κλήρῳ, ὡς μὴ ἡμαρτηκότα» (9, 12) 1. Ὁ Κάλλιστος ἐπάπλευσεν ἀρχὰς τοῦ τρίτου αἰῶνος (217--222), εἶναι δὲ γνωστὸς ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἱστορίᾳ καὶ διὰ τὴν ἄλλην αὐτοῦ ἠπίαν πολιτείαν. Οὗτος, ὡς γνωστόν, ἐδέχετο τοὺς εἰς βαρέα ἁμαρτήματα περιπεσόντας, εἰτα δὲ μετανοήσαντας καὶ διελθόντας τὰ καθιερωμένα τῆς μετανοίας στάδια, ἐνῷ ἄλλοι ἐπίσκοποι ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει ἐδέχοντο αὐτούς. Ὡς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐκ τῶν νεωτέρων θεολόγων αἱ μὲν ἀποδέχονται, ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀρχῆθεν ὑπῆρχον δύο διάφοροι θεωρίαι καὶ δύο διάφοροι πράξεις, οἱ δὲ, ὅτι οἱ εἰς βαρέα ἁμαρτήματα περιπίπτοντες ἀρχικῶς ἀπεκλείοντο τῆς ἐκκλησίας τελειωτικῶς, βραδύτερον δὲ (ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ Β' αἰῶνος) ὑπει-

1). «Ἐπὶ Καλλίστου ἤρξαντο ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι καθίστασθαι εἰς κλήρους» (αἰτ.). Βεβαίως τοῦτο ἐναντίον τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως, ἀλλ' ὁ πάπας αὗτος ἐπέστρεψεν εἰς Ρώμην, ὅ,τι καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ μέρεσιν ἐπεκράτει. Τερτυλλ. De monog. 12. Θεοδωρίτου, ἐπιστ. 110.

σῆλθεν ἡ ἠπιωτέρα πράξις, οὕτω προκειμένου καὶ περὶ τοῦ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμου, εἶναι δυνατόν νὰ διατυπωθῶσι δύο θεωρίαι, κατὰ μὲν τὴν μίαν, ὅτι ἀρχῆθεν δὲν ὑπῆρχεν ὁμοιόμορφος πράξις, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν, ὅτι ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμος ἀρχικῶς ἀπηγορεύετο καὶ μόνου βραδύτερον ὡς καταχρήσεις ὑπεισῆλθον ἀντίθετα παραδείγματα. Τὸ ζήτημα δὲν δύναται νὰ λυθῆ εὐκόλως. Τοῦτο μόνον εἶναι βέβαιον, ὅτι τὰ ἀντίθετα ταῦτα παραδείγματα δὲν ἦσαν ὀλίγα. Ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμος μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Θ' αἰῶνος ἀπηγορεύθη δωδεκάκις 1) ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καὶ πολιτικῶν νόμων. Ἄν οἱ τελούντες γάμον μετὰ τὴν χειροτονίαν ἀπετέλουν μεμονωμένα παραδείγματα, θὰ ἦρκει ἀναμφιβόλως ἡ ἐπ' αὐτῶν ἐφαρμογὴ τῆς σχετικῆς ποινικῆς διατάξεως, ἡ δ' ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία δὲν θὰ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ προβαίνωσιν ἐκάστοτε εἰς νέα ἐξ ὑπαρχῆς νομοθετήματα. Ἡ ἐκάστοτε ἐκδοσις νέων νομοθετημάτων δεικνύει, ὅτι διὰ τῆς πληθύος ἀντιθέτων παραδειγμάτων ἐτίθεντο τὰ παλαιὰ εἰς ἀχρησίαν. Ἄλλ' ἔχομεν περὶ τούτου καὶ ρητὰς μαρτυρίας ὁ 3ος καν. Τρούλλου λέγει «καὶ μάλιστα τοῦ ἐξ ἀγνοίας πτώματος εἰς οὐκ ὀλίγον ἀνδρῶν πλήθος διήκοντος» 2), ἡ δὲ 3η Νεαρὰ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὀμιλεῖ περὶ ὀλοκλήρου συνηθείας «ἢ ἐπὶ τοῦ παρόντος κρατοῦσα

1). 26 κ. Ἀποστ. 10 κ. Ἄγιο. (314), 1 κ. Νεοκαίο. (314—325). Ἰουστινιανοῦ (527—565) Κώδικ. I, 3, 45 καὶ Νεαρὰ 6η, 22α, 123η. — 3 κ. 6 κ. Τρούλλου (692). Ἰουστινιανοῦ Πυνοτη. (706) Νεαρὰ Λέοντ. τοῦ Σοφ. (886—911) Νεαρὰ 3η καὶ 79η.

2) Ἐκεῖ βεβαίως ὀμιλεῖ συγχρόνως καὶ περὶ διγύμων κληρικῶν.

συνήθεια τοῖς πρὸς γάμον συνάπτεσθαι λογισμῶν ἔχουσι δίδωσιν εἰς ἱερέας πρὸ τῆς μνηστείας τελεῖν, εἶτα μέχρι ἐτῶν δύο) τῷ βουλομένῳ γήμασθαι περαίνειν ὀρίζει τὸ βούλημα». — Ἐἶναι ἡμετέρα εἰκασία, μέχρι τοῦδε μὴ τυχοῦσα ἐπιβεβαιώσεως, ὅτι ἡ πληθὺς τῶν παραδειγμάτων τούτων ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι μέχρι Δέοντος τοῦ «Σοφοῦ, ὡς γνωστόν, δὲν ἀπητέτο ἡ ἱερολογία καὶ ὅτι γάμοι δι' ἀπλῆς ἀμοιβαίας συγκαταθέσεως συνάπτόμενοι ἦσαν ἔγκυροι. Ἡ μὴ ἀπαίτησις τῆς ἱερολογίας διηκόλυε βεβαίως τὸν γάμον τῶν ἤδη κληρικῶν καὶ ἂν μὴ πάντα τὰ πλεῖστα ὁμῶς τῶν ἐκάστοτε ἀπαντῶντων παραδειγμάτων ἦσαν, φαίνεται, τοιούτου εἶδους ἰσχυροκρίσις. Ἐντεῦθεν ἐπίσης ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Δέοντος τοῦ Σοφοῦ ἐπιβολὴν τῆς ἱερολογίας στεροῦμεθα πλέον εἰδήσεων περὶ γάμων μετὰ τὴν χειροτονίαν.

Ἀλλὰ τὸ ζήτημα, κατὰ πόσον σήμερον δύναται νὰ ἐπιτραπῇ ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμος, δὲν θὰ ἐξαρτηθῇ ἐκ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος, ἂν ἡ σχετικὴ ἀπαγόρευσις ἀνεκάθεν ὑπῆρχεν ἢ ἐπεκράτησε βραδύτερον ἢ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου ἐνέχει ἱστορικὴν μόνον σημασίαν. Καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη εἰσῆχθη μετὰ ταῦτα, δὲν ἀποτελεῖ τούτο, αὐτὸ «καθ' ἑαυτοῦ» λόγον ἐπιτρέποντα τὴν κατάργησιν. Ἐπίσης δὲν θὰ ἐξαρτηθῇ ἐκ τούτου, κατὰ πόσον εἶναι ζήτημα δογματικὸν ἢ ἠθικόν. Ὁ συγγραφεὺς ἀποδέχεται, ὅτι τὰ δύο μυστήρια (ἱεροσύνη καὶ γάμος) δὲν ἀποκλείουσιν ἀλλήλα καὶ ὅτι ἐπομένως οὐδεὶς λόγος δογματικὸς ὑπάρχει ἀπαγο-

ρεύων τὸν μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμον (σελ. 50 κξ.). Ἀλλ', ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ, δὲν ὑπάρχουσιν ἠθικαὶ ἀρχαὶ ἀναλλοίωτοι; Ἡ ἄρσις τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμου θὰ ἐξαρτηθῇ ἐκ τῆς λύσεως τοῦ ἐπομένου ζητήματος, κατὰ πόσον δηλ. αὕτη εἶναι ἀπόρροια τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος ἢ ἀπλῶς καιρικῶν περιστάσεων. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως, ἡ ἄρσις εἶναι ἀδύνατος, διότι ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμος δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἠθικὴν τελειότητα, πρὸς ἣν ὀφείλει νὰ τείνη ὁ κληρικός. Ἡ δύνατο μάλιστα ἀφόβως νὰ προσθέσῃ, ὅτι πρὸς τὴν ἠθικὴν ταύτην τελειότητα δὲν συμβιβάζεται ὄχι μόνον ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ πρὸ αὐτῆς γάμος. Ἀλλ' ὡς ὁ συγγραφεὺς (σελ. 20 κξ.) κατακρίνει τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, διότι παρ' αὐτῇ «κατεπατήθη ἡ ἐλευθερία» καὶ ἐπεβλήθη διὰ τῆς βίας ἡ τελειότης, οὕτω διευπλώθη ὑπὸ τινῶν ἢ γνώμῃ, ὅτι βεβαίως ἡ χριστιανικὴ τελειότης ἀπαίτεῖ, ἵνα ὁ ἤδη κληρικός μὴ συνάπτη γάμον, ὅτι ἡ ἀπαίτησις αὕτη εἶναι ἀπόρροια τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, ἀλλ' ὅτι οὐδόλως ἐνέχεται τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα, ἂν διάφοροι καιρικαὶ περιστάσεις, ὅσονδήποτε ἀρχαῖαι καὶ ἂν εἶναι αὐταί, ἐπέβαλον διὰ τῆς βίας τὴν ἐλευθέραν ταύτην ὑποχρέωσιν τῆς ἠθικῆς τελειότητος. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι τοῦλάχιστον εὐφυῆς.—Ὁ συγγραφεὺς κατ' ἀρχὴν ἀποδέχεται, ὅτι εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα δύναται νὰ προάγῃται ἕγγαμοὶ κληρικοί, «ἀνάγκη ὁμῶς νὰ μελετηθῶσι σοβαρῶς αἱ ἐντεῦθεν δυνάμεναι νὰ προκύψωσι συνέπειαι καὶ μάλιστα ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῆς σήμερον» (σελ. 48).

B. K. Σ.

1). Κατ' ἑλλῆν ἐκδ' ἔχιν ἐντὸς οὐαῶ ἐτῶν.

